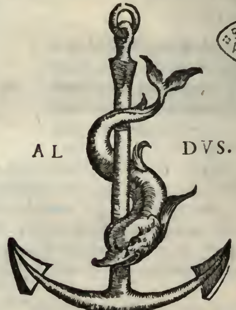
II parte

M. ANTONII MVRETI

ARGVMENTORVM, ET ANNOTATIONVM IN TERENTIVM LIBER,

AD IACOBVM SVRIANVM PATRICIVM VENETVM.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VENETIIS, M. D. LV.
apud Paulum Manutium Aldi F.

Cum priuilegio illuſtriſs. Senatus Veneti ad annos XX.

2

M. ANTONII MVRETI ARGVMENTORVM, ET ANNOTATIONVM IN TERENTIVM LIBER.

IN VITAM TERENTII.

DVM Africani uocem diuinā] *Antea legebatur, uoce diuina. ego hoc latini ſermonis conſuetudinem pati non puto: neque enim aliqua re, ſed aliquam rem inhiare dicimus. Plautus, – inhiat aurum, ut deuoret. itaque ratus ſum, ſine periculo poſſe mutari. Sic paulo infra, cum in omnibus libris legeretur, – abijt in Græciam in terram ultimam: auſus ſum prius illud, in, expungere: quod & uerſum corrumpebat, & orationis, ut ego quidem arbitror, puritatem. terram enim Græciam, & terram Italiam, & ſimilia ueteres ſæpe dicebant.*

Iuſſus ante Cæcilio recitare.] *pro Cerio, quod nomen nihili eſt, & tamen hoc loco in omnes libros irrepſerat, Cæcilium repoſui, fretus auctoritate Euſebij, qui hoc ipſum, quo de hic agitur, narrat in chronicis. Cæcilium autem poetam Comicum accipio.*

Conſularibus ludis] *conſularium ludorum nulla alibi, quod ſciam, mentio. Conſualibus, non, conſulari-*

bus, legendum forte ſit. ſunt autem Conſuales ludi ij-dem cum Circenſibus, ſiue Romanis.

Iliadē inſtar tragœdię, Odyſſeā ad imaginē comœdiæ] *Aliter ſentit Ariſtoteles; cuius auctoritate facile huius grammatici opinio præponderatur. eius uerba ſunt, ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς. ὥσπερ δὲ καὶ τὰ σπουδαῖα μάλιστα ποιητὴς ὅμηρος ἦν (μόνος γὰρ, οὐχ ὅτι εὖ, ἀλλ' ὅτι καὶ μιμήσεις δραματικὰς ἐποίησεν) οὕτω καὶ τὰ τῆς κωμῳδίας σχήματα πρῶτος ὑπέδειξεν, οὐ ψόγον, ἀλλὰ τὸ γελοῖον δραματοποιήσας. ὁ γὰρ μαργείτης ἀνάλογον ἔχει, ὥσπερ ἰλιὰς καὶ ὀδυσσεία πρὸς τὰς τραγῳδίας, οὕτω καὶ οὗτος πρὸς τὰς κωμῳδίας.*

Ne quiſquā in alterū carmen infame proponeret, lege lata, ſiluere.] *In alijs, lata lege ſanxerunt. inepte. hoc. n. ſignificat, ſiluiſſe poetas, id eſt, deſiiſſe, ciues nominatim proſcindere, cum lex illa lata eſſet. atque hoc ipſum eſt, quod ait Flaccus,*

-lex eſt accepta, chorusq;.
Turpiter obticuit, ſublato iure nocendi.

Prorſæ orationis] *Proſam orationem qui dicūt, facere imperite puto. prorſum antiqui rectum uocabant: unde prorſi limites apud Feſtum. eoq; uocabulo in hunc ſenſum reperio uſum Senecā in his uerſibus ex Troade,*

Et qui renatum prorſus aſpiciens diem,
Tepidum rubenti Tigrin admiſcet freto.

Sed & Prorſam uocabant deam, quæ rectos fœtus educeret: de qua locum hunc A. Gellij libro X V I. ita ſcriptum in ueteribus libris uidere memini: Huius periculi deprecandi gratia aræ ſtatutæ ſunt Romæ duabus

bus Carmentibus, quarum altera Poſtuerta nominata eſt, Prorſa altera: à recti, peruerſiq; partus & poteſtate, & nomine. nunc autem ibi quoque corrupte legitur, Proſa. quia igitur, Prorſum, ut dixi, rectum eſt, idcirco ſolutam orationem prorſam nominarunt; quòd eſſent in ea uoces recto fere ordine, &, ut naturæ ferret impetus, collocatæ. contraq; uerſum dixerunt, in quo eſſet orationis genus, ut Cicero loquitur, uerſum atque mutatum.

Latinæ fabulæ primo à Liuio Andronico ſcriptæ ſunt ad cūctas res, etiã cũ recentius idẽ poeta & actor fabularũ ſuarum fuiſſet] *In alijs libris, cum etiã tum recentius idem & poeta &c. locus aperte corruptus eſt: quem equidem ita legendũ cenſeo: Latinæ fabulæ primo à Liuio Andronico ſcriptæ ſunt; cum, etiam tum ad cuncta recentibus, idem & poeta, & actor fabularum ſuarum fuiſſet. ut hoc ſignificet, ideo eundem & poetam, & actorem fuiſſe, quòd Romani etiam tum ad eiuſmodi omnia rudes eſſent. uide Liuium lib. VII.*

Nã ludorũ quatuor ſunt ſpecies] *Difficile dictu eſt, hoc loco, non multis in uerbis quã multa peccata ſint. primum, quatuor tantum ludorum genera, ſiue, ut iſte neſcio quis loquitur, ſpecies. ubi igitur Florales? ubi Romani? ne ceteros perſequendo ſim longior. deinde Apollinares ludos numerat inter eos, qui ad curã ædilium curuliũ pertinerẽt. falſo. extant apud Liuium, et Macrobium carmina Marcij uatis, quæ eos ad prætoris urbani curã pertinuiſſe demonſtrant. Apollini cenſeo uouendos ludos, qui quotannis communiter Apollini*

 fiant.

ſiant. ijs ludis faciẽdis præſit is prætor, qui ius popu lo plebiq́; dabit ſummum. idem confirmat M. Tullius oratione decima in Antonium; ubi de Bruto loquens, Qui, inquit, cum prætor urbanus eſſet, urbe caruit, ius non dixit, cum omne ius populi R. recuperaſſet. & paulo infra: Qui ne Apollinares quidem ludos, pro ſua, populiq́; R. dignitate apparatos, præſens fecit, ne quam uiam patefaceret ſceleratorum hominum audaciæ. errat etiam in eo, quod Megalenſes magnis dijs conſecratos fuiſſe arbitratur. non enim Megalenſes, ſed Circenſes, ſiue Romanos Conſo & magnis dijs, ex Aſconio; Megalenſes autem magnæ deum matri ſacros fuiſſe, ex Liuio & alijs cognoſcitur. Nam quòd Antonius Goueanus à Megalẽſibus Megaleſia diſtinguere, Megalenſes autem eoſdem cum Romanis facere uoluit; æque in utroque falſus eſt. Locus eſt Ciceronis ex oratione de reſponſis haruſpicum. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum in ipſo Matris magnæ conſpectu Megalenſibus fieri celebrariq́; uoluerunt, qui ſunt more inſtitutisq́; maxime caſti, ſolennes, religioſi: quibus ludis primum ante populi conſeſſum ſenatui P. Africanus iterum conſul ille Maior dedit, ut eos ludos hæc lues impura pollueret. quò ſi quis liber aut ſpectandi, aut etiam religionis cauſa acceſſerat, manus afferebãtur: eò matrona nulla adijt propter uim conſeſſumq́; ſeruorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta eſt, ut ex ultimis terris accerſita, in hac urbe conſederit, qui uni ludi ne uerbo quidem appellãtur latino, ut uocabulo ipſo & appetita religio externa, & Matris magnæ no-

mine

mine ſuſcepta declaretur, hos ludos ſerui fecerunt, ſerui ſpectauerunt, tota denique hoc ædili ſeruorum Megaleſia fuerunt. hunc locum totidem uerbis citat Goueanus; & ex eo colligit, à Megalenſibus alia eſſe Megaleſia, quod Cicero Megaleſia Megalenſibus celebrari ſolita dicat. deinde tradit ludos Megalenſes eoſdem eſſe, qui Circenſes, Romani, magni nominantur. quæ cum dicit, nō animaduertit, in quàm difficiles ſe ſe rerum abſurdiſſimarum laqueos induat. non abutar pluribus argumentis, neque cōmittam, ut mea oratio, hunc ueluti patentem alienæ reprehēſionis nacta campum, iuueniliter in eo exultare uideatur. tota res uno uerbo confici poteſt. nam ſi ludi Megalenſes committebantur prid. Id. Apr. ut ex Liuio conſtat; ludi autem Romani pridie cal. Sept. ut è priore actione in Verrem cognoſcitur, quis eſt uſque eo hebes, qui non uideat, ut ijdem ſint Megalenſes & Romani, nullo modo fieri poſſe? Ego uero, ne dicam dolo, uocem illam, Megalenſibus, è Ciceronis loco, quem paulo ſupra recitaui, & expungendam puto, & è gloſſemate aliquo in ordinem Ciceronis uerborū irrepſiſſe ſuſpicor. Sunt igitur eadem Megaleſia cum Megalenſibus, neque dicta ſunt ἀπὸ τῶν μεγάλων σιῶν, ut hic grammaticus nugatur, ſed à Magna matre, cui dicata erant: cumq; initio Megalenſia dicerentur, detrita, ut ſæpe fit, litera, Megaleſia nominata ſunt. Itaque Feſtus, Megaleſia, inquit, ludos Matris magnæ appellabant.

Μεγάλοισ σιὸσ] antea legebatur coniuncte, μεγαλεσίους, quam uocem nuſquam apud probatos auctores reperiri arbitror.

Diuerbiis & cãticis] *Ita emendaui, coniectura tantum adductus, cum partim librorum, de authenticis, partim, Deuerbijs authenticis, haberent.*

Adnotandũ ſane puellarũ & c.] *falſum eſt, quod hoc loco admonet Donatus, puellas liberales nuſquam in palliata loqui. loquitur in Heauton timorumeno Antiphila, in Curculione Planeſium, in Epidico uirgo illa, Stratiphoclis ſoror. pluribus exẽplis nihil opus eſt.*

Nihil ergo ſecus factũ eſt.] *In alijs ſecus, in alijs ſecius: ego ſequius legendum puto. Valet autẽ ſequius, minus bene, aut minus bonũ. neque eſt, cur dubitetur de integritate loci illius apud Liuium libro II. Inuitus, inquit, quod ſequius ſit, de meis ciuibus loquor. Sic Afranius apud Soſipatrum. Sin, id quod nõ ſpero, ratio talis ſequius ceciderit.*

M. ANTONII MVRETI, IN ANDRIAM TERENTII ARGVMENTVM.

C HREMES, *& Phania fratres Athenienſes fuerunt. eorum, Chremes profecturus in Aſiam, Paſibulã filiolam, quam tum unicam habebat, fratris fidei credidit. profecto eo, contingit, ut in Græcia magni bellorum motus excitarentur. quos fugiens Phania, cum, impoſita ſecum in nauim puella, ad fratrem iter cepiſſet, ui tempeſtatis fracta naui, apud Andrum inſulam eiectus eſt. ibi applicat ſe ad Andrium quendam, hominem*

minem haud magna in re; à quo tamen benigne humaniterq́; exceptus, non ita multo poſt moritur. Hoſpes Andrius relictæ apud ſe puellæ cõmutat nomen, & pro Paſibula Glycerium nominat: cumq́; per aliquot annos eam cum filia Chryſide, pari utranque ſtudio, educaſſet, decedit ipſe quoque de uita. Chryſis, quæ ſe & orbam, & inopem uideret, abrepta ſecum Glycerio, Athenas nauigat: ubi cum aliquandiu uitam lana telaq́; toleraſſet, ad poſtremum adoleſcentum blanditijs, & pollicitationibus uicta, quæſtum corpore facere incepit. Ventitabat ad eã inter ceteros Pamphilus, Simonis filius, probus, & liberali præditus ingenio adoleſcens; qui non Chryſidis ille quidem, ſed ipſius Glycerij mirifico quodam amore percuſſus, primus, ſolusq́; corpus cum ea commiſcuit, fidemq́; iam grauidæ dedit, eam ſibi uxorem fore. Suſceperat & poſtea Chremes aliam filiam, Philumenam nomine, eamq́; (iam enim nubilis erat) Pamphilo, bona adoleſcentis impulſus fama, collocare cupiebat. Quid multa? ultro ad Simonem uenit, cum eo negotium cõficit. inſcio Pamphilo, de communi ſenum ſententia, faciundis nuptijs conſtituitur dies. Adhuc hæc erant: cum Chryſis moritur. ibi primum Simo de filij amore cognouit. nam cum ambo una in funus prodiſſent; accidit, ut, poſita in ignem Chryſide, Glycerium ſe, præ doloris impatientia, eodem coniectura uideretur. Accurrit Pamphilus, eamq́; mediam amplexus, ita conſolari cœpit, ut plurimas minimeq́; dubias totius rei ſignificationes daret. itaque uenit ad Simonem poſtridie Chremes; conditionem renũciat: comperiſſe ſe, Pam-

philum

philum. peregrinám illam habere in uxoris loco. neſcius, ex ſe natá eſſe eam, quam ita contumeliæ cauſa peregrinam nominaret. gaudere, ea re intellecta, Pamphilus: dolere contra, ac ringi Simo. aduenit interea dies, qui nuptijs initio fuerat præſtitutus. Simo, ueteratoria quadam calliditate, ſimulandas ſibi, ad pertentandum filij animum, nuptias ſtatuit: hoc cogitás, ſi abnueret filius, ueram ſibi obiurgandi illius cauſam fore; quæ ad eum diem nulla ſatis iuſta fuerat: ſin annueret; facile ſe, quod uellet, à Chremete impetraturum; atque ita uero nuptias, dijs adiuuantibus, factum iri. præteriens igitur apud forum, ſecuro iam, & nihil tale metuenti filio, Pamphile, inquit, abi domum, ac deos comprecare: uxor tibi ducenda hodie eſt. hoc dicto, uelut improuiſo quodam iaculo, ſauciatus adoleſcens, quid ageret, aut quid conſilij caperet, neſciebat: cum ad eum Dauus, uafro admodũ, ac uerſuto ingenio ſeruus, animaduerſa ſenis aſtutia, accurrit. Erat tum una cum Pamphilo Charinus, qui adoleſcens miro quodam amore Philumenæ incenſus, fruſtra ſæpe tentatis illius nuptijs, ad poſtremum audito eam eo die nupturam Pamphilo, in ſummam deſperationem adductus, eum orabat, ſi ſe ſaluum uellet, ut uel eam ne duceret, uel ſaltem nuptijs dies aliquot pro duceret. Pamphilus eum ſua quidem cauſa bono eſſe animo, atque omnia ad impediendas nuptias moliri iubebat: ſe, quantum in ſe eſſet, effecturum, ea ut ne daretur ſibi. adueniens, ut dixi, Dauus Charinum, iam ſpei plenum abire ad ambiendos ſenis amicos iubet: deinde ſeorſum Pãphilo coniecturas ſuas aperit, perſuadetq;

ſuadetq́; ut patri dicat, ſe paratum eſſe uxorem ducere: nam eo pacto, inquit, & patri omnem iurgandi occaſionem præcideris, & non erit tamen uerendum, ne nuptiæ fiant: nunquam enim Chremes tibi, ſemel repudiato, filiam ſuam iterum commiſſurus eſt. hæc ita de ſerui conſilio acta, longe aliter cecidere, ac putabantur. exorat enim Chremetem Simo. ita res in uerarum nuptiarum diſcrimen adducitur. forte eo ipſo die Glycerium exactis temporibus puerum peperit. eum puerum Dauus, cum aliter nuptias diſturbare non poſſet, pro foribus ædium Simonis ab ancilla collocandum curat. in eum cum incidiſſet Chremes, & è Pamphilo natum eſſe cognoſſet, rurſum abducit animum à nuptijs. turbæ maximæ concitantur: donec aduenit Crito Andrius, qui, quòd Chryſidi genere proximus fuiſſet, ad cernendam illius hæreditatem Athenas uenerat. eius interuentu Chremes filiam agnoſcit. ita, ſumma omnium lætitia, Charino Philumena, Glycerium Pamphilo nubit.

ANNOTATIONES.

MODOS FECIT FLACCVS CLAVDII.] in alijs, quos quidem uiderim, omnibus, FLACCVS CLAVDII FILIVS, quod equidem concoquere non poſſum. neque enim cum pater alicuius notandus erat, nomine eum, ſed prænomine, aut certe cognomine notabant. uerbi cauſa, non ita ut dicerent, M. TVLLIVS CICERO TVLLII F. certe enim, ſi Tullius eſt, Tullij filius ſit, neceſſe eſt, aut iure naturæ,

naturæ, aut iure ciuili. ſed hoc modo, M. TVLLIVS, M. F. CICERO. *quomodo igitur retineri poteſt ſcriptura hæc,* FLACCVS CLAVDII FILIVS? *nondum enim adduci poſſum, ut aſſentiar homini doctiſſimo, Antonio Auguſtino, qui Claudium ueteribus non nomen modo, ſed prænomẽ quoque fuiſſe ait. deinde, ut in gente Valeria, & Horatia Flacci cognomen fuiſſe notiſſimum eſt: ita in Claudia fuiſſe non puto. poſtremo hunc Flaccum, quiſquis eſt, ciuem Romanum natum fuiſſe, non eſt credibile, cum ignominioſa eſſet apud Romanos ſcenicorum artificiorum tota fere tractatio: ſed aut ſeruum alicuius ciuis R. aut certe libertum: quorum utrouis poſito, illud,* CLAVDII FILIVS, *ſtare non poteſt. Deleui igitur uocem* FILIVS, *eo fidentius, quòd in ceterarum fabularum inſcriptionibus, nullus omnino eſt, qui eam habeat, antiquus liber.*

ACTVS PRIMI SCENA PRIMA.] *Scena quid ſit, notum eſt omnibus. quòd autem actus fabularum partimur in ſcenas, aliamq; primam ſcenam, aliam ſecundam, & ſic deinceps dicimus; quàm perite & intelligenter id fiat, quærendum puto. equidem, libere ut dicam, grammaticorum hanc, nõ poetarum, eſſe partitionem arbitror: neque credo ſcenã pro parte actus, apud ullum probatum ſcriptorem, ſi grammaticos excipias, legi. itaque neque apud Plautum ulla ſcenarum mentio eſt; et in Terentij fabulis aliter ab alijs diſtinguuntur: & in ueteribus Terentij libris, etiam impreſſis, neque prima, neque ſecũda, neque ulla omnino ſcena nominatur.*

ſed

Sed iis, quas ſemper, &c.] *Donatus adnotat, fidem & taciturnitatem artes uocari. recte; artes enim antiqui & uitia, & uirtutes uocabant. Terentius Adelphis: - primarum artium magis principē. Salluſtius: Quæ utraque ijs artibus auxerat, quas ſupra memoraui. plures locos congerere me memini ad hanc rem, in annotationibus, quas olim Luteciæ in hunc poetam edidi. animaduerto autem, Ariſtotelem quoque non nunquam* τῷ τεχνῶν *nomine uirtutes etiam amplecti, ut cum ait in ſecūdo* νικομαχείων. ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν οὐ συναριθμεῖται, πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι.

Nā iſtæc cōmemoratio] *Demoſthenes* περὶ στεφάνου. τὸ δὲ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ἀναμιμνήσκειν, μικροῦ δεῖν ὅμοιόν ἐστι τῷ ὀνειδίζειν.

Liberius uiuendi fuit poteſtas. nam antea] *Fuit, in hoc uerſu monoſyllabum eſt: et in quarta ſede pes ille, qui Creticus dicitur. Scio aūt ſuper hoc pede, ecquid in iambicum carmen reciperetur, an minus, uarias eruditorum hominum & fuiſſe, & eſſe ſententias. ego, antequam hac de re ſtatuam, quid in quæſtione uerſetur, etiam atque etiam conſiderandum puto. Nam ſi hoc quæritur, data quibuſdam hominibus in Terentio, & Plauto addendi, detrahendi, inuertendi, mutādiq; licentia, poſſint'ne omnes illorum poetarum iambici uerſus ita componi, ut nuſquam in eis creticus reperiatur: facilis & expedita res eſt. ipſe mehercules iambus, ſi hoc concedatur, ex eo ipſo, cui nomē dedit, uerſuum genere moueri queat. Sin hoc agitur, nulla importuna & temeraria mutatione conceſſa, multi'ne*

ſint

ſint in utroque horum poetarum uerſus, quorum dimenſio explicari ſine Cretico non queat: ego uero innumerabiles poſſe proferri arbitror. Proferā paucos, ex quibus de ceteris coniectura capiatur.

Ex Andria.

Futuras eſſe audiuit, ſed ipſe exit foras.

Goueanus particulam, ſed, delere auſus eſt. parum conſiderate. poterat aliò confugere, & dicere, pronomen, ipſe, interdum priore correpta enunciari. Ex eadem,

Nihil propter hanc rē: ſed eſt, quod ſuccenſet tibi.
Quidnam eſt? puerile eſt. quid eſt? nihil. quin dic,
quid eſt.
Bonum ingenium narras adoleſcentis. optumum.
Eius morte ea ad me lege redierunt bona.
Adeon' impotenti eſſe animo, ut præter ciuium.

Piget plura, uel ex hac ipſa, uel ex alijs fabulis colligere: ſunt autem innumera: nunc pauca ponam ex Plauto.

Non omnes poſſunt olere unguenta exotica.
Tu tibi iſtos habeas turtures, piſces, aues.
Qui ſcis, an tibi iſtuc eueniat prius, quàm mihi?
Quo modo occepiſtis, bibite, pergræcamini.
Tace, atque abi tu rus. ego ire in Peiræum uolo.

male autem in hoc uerſu uulgo legitur, abiturus. porro uerbum abi, poſteriore correpta enunciatur, ut & alijs apud eundem, & apud hunc quoque poetam ſat multis locis. atque hæc è principio Moſtellariæ deprōpta ſunt omnia. quòd ſi quis ceteras fabulas excutiat, non dici poteſt, quàm multa ſit deprehenſurus, quæ ſine uiolentis, ut ita dixerim, mutationibus Creticum

effugere

effugere non poſſunt. uideo & Anacreontem hoc pede in uerſibus ſuis uſum: cuius illud eſt:

τόρπει με κ'ἀφροδίτη,
καὶ πάλιν θέλω χορεύειν. *Et illud*
τὰς δὲ φροντίδας μεθῶμεν.

Sed & multis alijs locis eundem pedem adhibuit.

Quod plerique omnes] *Priſcian. libro XVIII. admonet, hanc loquendi rationem manaſſe ab Atticis: eòs enim ita loqui ſolitos,* πλεῖον δὲ δὴ πάντες τοῦτο λέγουσιν ἄνθρωποι *Sic & in Heauton timorumeno, – dixi pleraque omnia.*

Huc uiciniæ] *Sic in Phormione, hic uiciniæ. Nonius tamen & Priſcianus, & Chariſius, huic uiciniæ, legũt: certeq; in quatuor manu ſcriptis libris, quibus uſus ſum, huic uiciniæ aperte legitur.*

Perduxere illuc ſecũ.] *Perducuntur, ait Donatus, neceſſitate coacti. Confirmat hanc interpretationem Aſconius, qui in locum illum ex primo accuſationis, Lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat: Lenones, inquit, ſunt ſcortorum, perductores etiam inuitarum perſonarum. Perductorum nomine uſus eſt & Tertullianus in apologetico, his uerbis. Nam ſi qui forte uere de ſterilitate Chriſtianorum conqueri poſſunt, primi erunt lenones, perductores, aquarioli, etc.*

3.

Quis heri Chryſidẽ habuit?] *honeſte dictũ, pro, quis cum Chryſide rem habuit. Ita intelligendum eſt illud è nono epiſtolarum, Sed tamen ne Ariſtippus quidem ille Socraticus erubuit, cũ eſſet obiectum, habere eum Laida: Habeo, inquit, Laida, non habeor à Laide. nam*

& Græcos

& Græcos ita non nunquam loqui conſtat. Lucianus: Τὸν στρατιώτην Θαῒ τὸν ἀκαρνᾶνα, ὅσ πάλαι μὲν Ἀβρότονον εἶχε, *& cetera.*

Na qui cũ ingeniis conflictatur eiuſmodi] *conſentiunt libri. non uideo tamen, quomodo uerſus ſtare poſſit. Si haberem libros, qui me adiuuarent, libenter hoc modo legerem,*

Nam qui conflictat cum ingenijs eiuſmodi,

Siquidem uerbo, conflicto, uſus eſt & in Phormione.

3.

Honeſta oratio eſt.] *in quibuſdam libris, honeſta ratio eſt. ſed hanc ſcripturã & ueteres libri, & ipſa carminis ratio, & latine loquentium conſuetudo confirmat. Cicero enim, quem ſtudioſe feciſſe conſtat, ut multas loquendi formulas ab hoc poeta deſumptas in ſua ſcripta transferret, hac ipſa ſæpe uſus eſt. unius nunc loci uenit in mentem, qui eſt in ſecundo de officijs: Dictu quidem eſt procliue: itaq; uulgo loquuntur, ſeſe in beneficijs collocandis, mores hominum, non fortunam, ſequi. honeſta oratio eſt: ſed quis eſt tandem & cet.*

5.

Hoc quid ſit? Si. oẽs qui amant] *in dimetiẽdo uerſu, qui, non eliditur: ſed ita permanet, ut in illo Virgilij,*

Credimus, an qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?

eius autem generis apud hunc poetã ſatis multa ſunt.

Neque tu hoc dicas tibi nõ prędictũ] *ita eſt aperte in meo manu ſcripto, & in altero eorum, qui in Antoniana huius ciuitatis bibliotheca aſſeruantur: eſtq; hæc uera huius loci lectio, quicquid interpres de tribus negationibus comminiſcatur.*

6.

Audiui Archillis iam dudum: Lesbiam adduci iubes. Goueanus de ſuo addit particulam, quòd: hoc modo, iam dudum quòd Lesbiam adduci iubes. uidelicet quia putauit hos omnes uerſus iābicos eſſe. ſed falſus eſt. ſunt enim omnes trochaici, quadrati catalectici, præter poſtremos duos, qui ſunt iambici quadrati acatalectici.

Vxorē decreuit dare ſeſe mi hodie] *in alijs, decreuerat. ſed et meus manu ſcriptus habet, decreuit; et is, qui in hac urbe abhinc annos ſeptuaginta ſeptē impreſſus eſt: cuius ego poſthac teſtimonio cū utar, ueterem Venetum nominabo. qui quidem liber, etſi, ut illa erant tempora, mendis innumerabilibus ſcatet; tamen ita multa, ita præclara ueteris ſcripturæ ueſtigia retinet, incredibile ut mihi auxiliū attulerit ad locos perplurimos corrigendos. Decreuit, autem, quin hoc loco melius ſit; dubitare non oportet: loquitur enim non de primo illo conſilio, quo nuptiæ in hunc diem conſtitutæ fuerant: (tunc enim non eſſet, cur diceret, - nonne oportuit Præſciſſe me ante? quippe qui id ſatis multo ante cognoſſet, ut è multis huius fabulæ locis colligitur) ſed de ſecundo, quod patrem ſubito, atque ex tempore cepiſſe arbitratur. cum hæc iam ſcripſiſſem, animaduerti in libro quoque manuſcripto Bernardini Lauredani, decreuit, non decreuerat, legi.*

Pro deum atque hominum, nullon' ego] *Dimeter eſt iambicus, quales etiam duos paulo ſupra octonarijs admiſcuit. in alijs legebatur, Pro deum atque hominum fidem, nullon' ego: quo modo ſi legas, uerſus ſtare non*

re non poteſt. neque tamen auſus eſſem illud, fidem, expungere, niſi primum uidiſſem abeſſe à meo manu ſcripto; deinde meminiſſem, eodem modo locutum hũc ipſum poetam in Phormione,

- Pro deum immortaliũ,
Negat Phanium hanc ſibi cognatam eſſe Demipho?

ubi etiam conſimilem è Ciceronis œconomico citat interpres locum, Quid igitur, pro deum immortalium, primum eam docebas, quæſo?

Quæſo ædepol Charine, quoniam id fieri, quod uis, non poteſt, Velis id, quod poſsit.] *Fuit hæc ſententia ſummi philoſophi Ariſtotelis, de quo apud Stobæum hæc leguntur.* Ἀριστοτέλης εἶπεν, ἐπειδὴ μὴ γίνεται τὰ πράγματα, ὡς βουλόμεθα, δεῖ βούλεσθαι, ὡς γίνεται.

Neque pol conſilii locum habeo, neque auxilii copiam] *Hũc uerſum, ut in omnibus libris repereram, ita reliqui, ſumma ipſorum conſenſione permotus: puto tamen ita legendum,*

Neque pol auxilij locum habeo, neque cõſilij copiã.

nam & Charinus hoc ordine propoſuerat, - auxilium, conſilium, expetens. et ipſa uerſus ratio, ut ita legas, exigere uidetur.

Nũ immemores diſcipuli?] *alij emendant, Num immemores diſcipli? ego nihil mutandum cenſeo: in tertia enim huius carminis ſede eſſe pedem, qui proceleumaticus dicitur: ut in illis,*

Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.
Non fiet: hoc modo ſine te exorem. ſcilicet.

Ita faciam. quid? quid aliud uolui dicere? nam quod Ioachimus Camerarius & hunc pedem, & amphimacrum ab iambico exeludit; mihi quidem mul tis de cauſis non placet. eas cauſas tūc explicabo, cum Plautum à me emēdatum in publicū emittam: quod, ſi uita ſuppeditabit, cito fore confido.

Adhuc Archillis quæ aſſolent, quæq; oportet] *In ueteribus, oportent. Sunt autem hic aliquot uerſus, quorum dimēſionem explicare ex ueteribus libris non potui, ex ingenio nolui.*

Tibi uideor eſſe, quem tam aperte] *In alijs, Tibi uideor, quem tam aperte. Goueanus intellexerat, deeſſe aliquid ad uerſum; fecerat q;, Tibi uideor ego, quem tam aperte, & cet. quod ego repoſui, in ueteribus libris ſumma conſenſione reperitur.*

14.

Amantium iræ, amoris integratio eſt] *Ita eſt in libris manu ſcriptis: in uetere tamen Veneto, reintegratio. apud Seruium in Eclogam ſecundam legitur, redintegratio. hanc autem ſententiam ita expreſſit Plautus:*

Verum iræ, ſi quæ eueniunt forte huiuſmodi
Inter eos, rurſum ſi reuentum in gratiam eſt,
Bis tanto amici ſunt inter ſe, quàm prius,

ſed & apud Aelianum libro ſecundo de uaria hiſtoria legiſſe uideor quiddam ab hoc loco nō nimis alienum. id eſt huiuſmodi. Pauſaniæ Agatho poeta in amoribus ac delicijs fuit. uentitabat autem ſæpe uterque eorum una ad Archelaum regem, qui & Muſarum erat ſtudio deditus, & à rebus amatorijs minime alienus. hic

cum illos inter ſe crebro diſſidentes uideret, contemptui eſſe amatorem amato autumabat. quodam igitur die, quæſo, inquit, Agatho, quod ingenium tibi eſt, qui homini uni ex omnibus maxime te diligenti tam frequenter iraſceris? ego dicam tibi o rex, inquit ille. non enim iſta facio, uel quòd Pauſaniæ parũ cupiam, uel quòd agreſti ſim efferoq; ingenio. quin ſi mihi uel aliunde, uel ex ipſa poetices ſtudio aliqua affectuum, quibus hominum tentantur animi, cognitio eſt, eam ego demum ſummam eſſe uoluptatem amantibus duco, cum è diſſenſione in gratiam cum iis quos amant, redeunt: exploratumq; habeo, nihil ipſis accidere poſſe iucundius. hanc igitur uoluptatem ſæpe Pauſaniæ impertior, qui ei frequenter iraſcar: non modico enim gaudio perfunditur, cum me ſibi ſtatim conciliari uidet. id gaudium non perſentiſceret, ſi amor in eum meus uno quaſi tenore, & ſine ulla eiuſmodi offenſione procederet. Hæc Agatho; quæ rex non mediocriter laudaſſe perhibetur.

Hoccine credibile eſt, aut memorabile] *Horum primorum uerſuum rationem explicare difficile eſt. quidam, magna in mutando licentia uſi, fecere iambicos octonarios. ego ueterem ſcripturam cum fide proponere, ut erat, malui.*

Quis homo iſtuc? Dauos. Dauos? Dauos omnia.] *Diuine hunc uerſum iam pridem reſtituerat homo ingenioſiſſimus, Antonius Goueanus. qui, etiam ſi præterea aliud nihil præſtitiſſet, eſt tamen, cur ei Te-*

rentij

rentij amatores multum ſe debere fateantur.

Vt quimus, aiunt: quādo, ut uolumus, non licet.] *circumfertur apud* Græcos *ſenarius, ex quo hic expreſſus uidetur:*

ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα.

O optume hoſpes.] *Mirum eſt, quantulæ res quantum interdum eruditis hominibus negotium exhibeant. antea cum hic locus ita legeretur,*

Optume hoſpes pol Crito *antiquum obtines:*

Eraſmus*, qui uerſum non conſtare animaduerteret, contra omnium librorum fidem, ex, optume, fecit, opportune; quo nihil minus opportunum cogitari poterat.* Goueanus*, & librorum ueterum, &* Donati *auctoritate neglecta, addidit, morem: hoc modo,*

Morem optume hoſpes pol Crito *antiquū obtines:*

ego, unica literula adiecta, (quæ quàm facile à librarijs omitti potuerit, nemo non uidet: ſæpe enim in hoc genere peccarunt, cum literam, quæ geminanda erat, ſemel tantum ponerent) ea igitur adiecta, locum (uti mea fert opinio) emendaui.

Næ iſtam multimodis tuam inueniri gaudeo.] *uocem antiquam, multimodis, quæ nuſquam in uulgatis libris apud hunc poetam legebatur, primus ego, ni fallor, in ueterem quaſi poſſeſſionem reſtitui. de qua & ſimilibus* Cicero *in oratore:* Sed quid ego uocales? *ſine uocalibus ſæpe breuitatis cauſa contrahebant, ut ita dicerent, multimodis, uaſargenteis, paſsicrinibus, tectifractis. & in tertio de oratore citatur hic ueteris*

ris poetæ uerſus,

Multimodis ſum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia.

Hac autem ipſa uoce ſæpe uſum Lucretium, notius eſt, quàm ut collectis exemplis patefieri neceſſe ſit.

M. ANTONII MVRETI, IN EVNVCHVM TERENTII ARGVMENTVM.

CIVIS *quidam Athenienſis filiam, cui Pamphilæ, & filium, cui Chremeti nomen erat, habuit. ex iis Pamphilam adhuc infantulam prædones rapuere è Sunio, & mercatori cuidam Rhodio uendidere: qui, Rhodum aduectam, meretrici, quam amabat, dono dedit. hæc acceptam puellam pari cura ac ſtudio, cum Thaide filia cœpit educere: nemo ut eſſet, qui non utranque ex ipſa genitam eſſe arbitraretur. Thais, quæ grandiuſcula erat, cum ad eam ætatem perueniſſet, ut uiris placere poſſet; maternam, ut fit, uiuendi rationem inſecuta, cum hoſpite quodam Athenas uenit, qui eam poſtea moriens hæredem reliquit. interea miles Thraſo nomine, ad eam adiecit animum, cumq; cum ea per aliquod tempus conſueuiſſet, in Cariam profectus eſt. Thaidis mater per eos dies uitam cum morte commutauerat: fraterq; ipſius Pamphilam uenalem propoſuerat, ſperans eam, quòd & formoſa eſſet, & fidibus ſciret, præclare à ſe uenditum iri. forte accidit, ut eo*

ipſo tempore Thaidis amator miles eſſet Rhodi: qui, harum omnium rerum inſcius, Pamphilam emit; ut eſſet, quod amicæ, Athenas reuerſus, dono daret. Thais, profecto milite, aliam conditionem quæſierat, adiunxeratq; ſibi Phædriam, adoleſcentem Athenienſem, Lachetis filium: inaudiuerat interim etiam aliquid de Pamphila; iamq; cum fratre ipſius Chremete aliquoties collocuta, eò peruenerat, ut non dubijs indicijs intelligeret, ſororem illius eſſe, quæ ſecum in maternis ædibus educata foret. Summopere cupiebat igitur occaſionem ſibi aliquam dari, qua Pamphilam ſuis reſtitueret, eodemq; facto & puellam ſummo afficeret beneficio, et propinquorū illius amicitia fortunas con ſtabiliret ſuas. Redit miles: ſed cū cognoſſet de amore Phædriæ, puellam ſe, niſi eo repulſo, daturum negat. Thais, quid ageret, neſcire: nam & Phædriam amabat ex animo, & Pamphilæ recipiendæ gratia quiduis ſibi faciundum putabat. tandem, cum ſperaret, ſe poſtea facile conſiliū ſuum ei ipſi, cuius animum offen deret, probaturam, Phædriam, ut militi gratificaretur, excludit. poſtridie accerſito ei, atque ægreferēti, tandem ſe purgat, multiſq; precibus ab eo impetrat, ut, per biduum, priores partes habere Thraſonem ſineret: ubi primum eripuiſſet puellam, nihil ſibi cum illo amplius fore. Phædria, ut huius bidui moleſtiam æquiore animo ferret, rus ſibi abeundum eſſe ſtatuit: itaque abiens, mandat Parmenoni, ut eunuchum & Aethiopiſſam ad Thaidem, cui eos emerat, duceret. Pamphilam, cum ex ædibus Thraſonis ad Thaidē deduceretur, conſpicatus in uia Phædriæ frater natu mi-

 nor,

nor, Chærea ita eius amore flagrare cœpit, nihil ut pen ſi haberet, dum ea potiretur: neque prius conquieuit, quàm, eius rei cauſa, ad Thaidem pro eunucho deductus eſt: quid plura? Thaide ad cœnam cum milite profecta, uirgini à Chærea per uim uitium offertur. turbæ undique mirabiles, donec, tota re patefacta, Thais à Lachete in fidem & clientelam recipitur, Chærea agnitam Pamphilam ducit uxorem, Thraſo diu illuſus, tandem in amoris meretricij partem, Gnathonis paraſiti opera, admittitur.

ANNOTATIONES.

Si quiſquã eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis Quàm plurimis.] *Iampridem admonuit Aemilius Ferrettus, quàm plurimis, hoc loco duas eſſe dictiones: ſenſumq; eſſe; ſi quiſquam eſt, qui ſuum ſtudium eò referat, ut bonis potius, quàm ut plurimis placeat, etc. deeſt igitur particula, potius; ut in illo Plauti ex Rudéte,*

- certum eſt mori, quàm hunc pati lenonem in
me graſſari.

ſic etiam ſæpe loquuntur Græci. Homerus,

Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἢ τινὰ τῶν δέ. Idem, βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι. *Alexãder in epiſtola ad Ariſtotelem*: ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις, ἢ ταῖς δυνάμεσι, διαφέρειν. *contra quæ hic particula deeſt, ea ſæpe alijs in ſermone latino locis redundat. Cicero in diuinatione: Tamẽ eos defendes, qui ſe ab omnibus deſertos*

ſertos potius, quàm abs te defenſos, eſſe malunt? Plautus Sticho:

Si manere hic ſeſe malint potius, quàm aliò nubere.
Terentius Adelphis.

Quin, quicquid poſſem, mallem auferre potius in præſentia. Vlpianus: Si actor malit dominum potius conuenire. Palladius de inſitione: Malo operam eius expectare potius, quàm timere.

Exiſtimauit eſſe, ſic exiſtimet.] Ex gloſſemate alicuius barbari, et inepti magiſtri irrepſerat in hunc uerſum uox, ſciat: hoc modo, ſic exiſtimet, ſciat. id collegi primum ex uetere libro Veneto, & quatuor manu ſcriptis, quibus uſus ſum: in quibus erat omnibus,

Exiſtimauit eſſe, ſic exiſtimet, ſciat, præſumat.

ut appareret, primum uerbum Terentij eſſe, reliqua duo ex eodem fonte manaſſe. hoc tantum diſcriminis animaduerti, quòd in uetere Veneto, pro, exiſtimauit, perperam legitur, exiſtimat. ſed & in libro uiri clariſſimi, Petri Bembi, locus hic totus ita ſcriptus, uti eum nos emendauimus, legitur.

Proin tu, dum eſt tempus, etiã atque etiam cogita Here.] Continuatam eſſe hanc Parmenonis orationem non dubito: ideoq; interiecta perſonarum nomina ſuſtuli. libet uerſus apponere, quibus hunc locum expreſſit Horatius.

Porrigis irato puero cum poma, recuſat.
Sume catelle. negat. ſi non des, optat. amator
Excluſus qui diſtat? ait, ubi ſecum, eat, an non,
Quò rediturus erat non arceſſitus, & hæret
Inuiſis foribus: nec nunc, cum me uocet ultro,

Accedam? an potius mediter finire dolores?
Excluſit, reuocat. redeam? nõ, ſi obſecret. ecce
Seruus non paulo ſapientior. O here, quæ res
Nec modum habet, neque cõſilium, ratione modoq́;
Tractari non uult. in amore hæc ſunt mala: bellũ,
Pax, rurſum. hæc ſi quis, tempeſtatis prope ritu
Mobilia, & cæca fluitantia ſorte, laboret
Reddere certa; ſibi nihilo plus explicet, ac ſi
Inſanire paret certa ratione, modoq́;.

Sed & Perſius:

Quidnã igitur faciã? ne nunc, cũ accerſor, et ultro
Supplicet, accedam? & cet.

- Vtinam eſſet mihi

Pars æqua amoris tecum.] *Simile eſt uotum illud Theocriti:* Εἴθ' ὁμαλοὶ πνεύσειαν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔρωτες Νῷιν.

- nuncubi meam

Benignitatem ſenſiſti te caluier?] *In aliȷs, nuncubi meã Benignitatẽ ſenſiſti in te claudier? neque uero ullum unquam uidi librum, qui hoc quidem loco, à uulgatis diſcreparet: adeoq́;,* μηδ' ἐν ὀνείροις, *ut ille ait, ſuſpicatus fueram ulla eum correctione indigere: donec mihi Paulus Manutius, nunquam ſatis homo laudatus, affirmauit, in antiquiſſimo, eodemq́; omnium, qui extant, longe optimo Romano libro aperte legi,*

- nuncubi meam

Benignitatem ſenſiſti te caluier? id autem aiebat, non quidem uidiſſe ſe; ſed, quod perinde eſt, pro certo exploratoq́; accepiſſe à Gabriele Faerno, cuius hominis incredibilem eruditionem, ſummam iudiciȷ acri-

moniam

moniam, indefeſſam in euoluendis ueterum monumen tis diligentiam, ſpectatam in rebus non temere affirmandis religionem ac fidem, et ipſe per mihi ſæpe deprædicauerat Manutiis, *& ego aliquot iam argumentis perſpexeram. his adductus ſum, ut uulgo receptam ſcripturam reijcerem, illamq; alteram reponerem: præſertim cum facile eſſet conijcere, homines imperitos, antiquæ uocis inſolentia offenſos, ſuppoſuiſſe aliam, quæ ad illius ſimilitudinem proxime accederet.* Eſt au*tem caluor antiquum uerbum, idem ualens, quod fruſtror, aut fruſtra habeo.* Plautus,

Nam *ubi domi ſum ſola, ſopor caluitur manus.*
legitur & hoc uerbum apud iuriſconſultos ſub titulo de uerborum ſignificationibus, repetitũ ex lege XII, *& à ueteribus grammaticis explicatur.*

Viden', oſſum, & cibus quid faciat alienus?] Hic *quoque ſecutus ſum auctoritatem* Petri Bembi, *quam nemini docto atque intelligẽti aſpernari fas puto. in libris tamẽ, quos uidi, omnibus erat, uel otiũ, uel otiũ. uocẽ oſſum,* Fl. Chariſius *interpretatur. de loci ſententia aſſentior ijs, quæ prodidit, homo eruditiſſimus,* P. Victorius *in libris uariarum lectionum.*

Sed Parmenonem ante oſtium Thaidis triſtem uideo.] *Verſum non conſtare, omnes, ut opinor, uident. ego uerebar, ne* Terentius *ſcripſiſſet,* Sed Par*menonem ante oſtium meretricis triſtẽ uideo: poſteaq; ad nomen, meretricis, appoſita eſſet gloſſa,* Thaidis: *quæ deinde irrepſiſſet in uerſum.*

Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus] Hic *quoque uerſus non conſtat. cõſtabit autem,*

ſi legas

ſi legas hoc modo:

Qui mihi nūc uno digitulo forē aperis fortunatus,
Næ tu iſtam faxo calcibus ſæpe inſultabis fruſtra.

idq; ego uerum eſſe arbitror. eodemq; modo corrigendum eſſe uerſum ex Heautō timorumeno, qui cum uulgo ita legatur,

Mane, mane. quid eſt, quod tam à nobis grauiter
crepuere fores?

ita legendus uidetur:

Mane, mane. quid eſt, quod tam à nobis grauiter
crepuit foris?

omnino tamen ueteres libri cum uulgatis conſentiūnt.

Cum in cellulam ad te patris penum omnem.] *Hanc lectionem & libro quinto Priſcianus agnoſcit, & conſentiens librorū ueterum confirmat auctoritas.*

P. iubes'ne? C. iubeo, cogo, atque impero.

P. Nunquam defugiam auctoritatem. ſequere. C. di uortant bene.] *Defugere auctoritatem, quid ſit, uideo etiam ab eruditis hominibus ignorari. ualet autem, cum ipſe rei alicuius faciundæ auctor fueris, eiuſq; euentum in te receperis, id inficiari poſtea, & fateri nolle, eam auctore te factam. liquido conſtare hoc, propoſitis exemplis, poteſt. Plautus.*

Suſpende, uinci, uerbera: auctor ſum, ſino.
M. Si auctoritatem poſtea defugeris;
Vbi diſſolutus tu ſies, ego pendeam.

hoc enim ſignificat: ſi tu poſtea inficiari uolueris, te harum mihi rerum auctorem fuiſſe. Cicero pro Sylla: Itaque attende iam Torquate, quàm ego nō defugiam auctoritatem conſulatus mei. id eſt, quàm non recu-

ſem

ſem, quominus ea, quæ me conſule, in opprimendâ con iuratione geſta ſunt, ea me auctore omnia geſta eſſe dicantur. hæc illius orationis cum ſit uis, puto, hoc quoque loco, illud, Nunquam defugiam auctoritatem, non à Parmenone, ſed à Chærea dici, perſonarumq; nomina ita diſtingui oportere.

P. iubes'ne? C. iubeo, cogo, atque impero.
Nunquam defugiam auctoritatem. P. Sequere.
di uortant bene.

ut interroganti ſeruo, ita reſpondeat Chærea: Ego uero iubeo, cogo, atque impero: neque unquam recuſabo, quominus tu, quicquid huius factum erit, auctore atque impulſore me factum eſſe dicas. tum ſeruus: ſequere, inquit, di uortant bene. nam hæc quoque poſtrema uerba nõ tam Chæreæ cupido ac confidenti conueniunt, quàm ſeruo dubio animi, & inceptionis tam periculoſæ euentum extimeſcenti.

Labore alieno magnam partam gloriam,
Verbis ſæpe in ſe tranſmouet, qui habet ſalem,
Qui in te eſt.] *Antea, qui habet ſalem, Quod in te eſt. ſed fieri nullo modo poteſt, quin aut legendum ſit, ſalem qui, (quomodo & libri ueteres habent, & Priſcianus legit) aut certe, ſale quod. neutro enim genere ſale, recto caſu, apud ueteres dicebatur: cuius rei præter ceteros auctor eſt Chariſius.*

- Fac periclum in literis;
Fac in palæſtra, in muſicis: quæ liberum
Scire æquum eſt adoleſcentem, ſolertem dabo.] *hinc ſciri poteſt, quibus olim ſtudijs liberi adoleſcentes inſtituerentur. hæc autem ipſa ponit; Ariſtoteles*

additq́; prætereapingendi artem. eius uerba ſunt ex VIII πολιτικῶν: ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν, ἃ παιδεύειν εἰώθασι. γράμματα, καὶ γυμναστικὴν, καὶ μουσικὴν, καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικήν.

Omnia prius experiri uerbis, quàm armis, ſapientem decet.] *à libris impreſſis aberat uox, uerbis: qua tamen detracta, claudicat uerſus. in meo manu ſcripto, & in duobus Antonianis erat, Omnia prius experiri conſilio, quàm armis, ſapientem decet. at illud uerſus ratio non patiebatur. Verbis, eſt in uetere Veneto, & in manu ſcripto, cuius mihi copiam fecit honeſtiſſimus, & omni liberali doctrina politiſſimus adoleſcens, Bernardinus Lauredanus. Si cui tamen illud, conſilio, magis arridet, poterit ita legere, ut & in quibuſdam impreſſis,*

Conſilio omnia prius experiri, quàm armis, ſapientem decet.

Aufugiſtin'? Ch. hera, factum. Th. ſatin' id tibi placet?

Ch. Non. Th. credin' te impune habiturum?] *In alijs, credin' te impune abiturum? ego cur hoc maluerim, in cauſa eſt, quòd infra quoque Terentium ita locutum uideo, Siquidem iſtuc impune habueris.*

Quæ, cum amatore ſuo cum cœnant, liguriunt.] *Hic certe eſt creticus primo loco. ſed eum ut effugeret Goueanus, legit hoc modo,*

Cum amatore ſuo quæ cum cœnant, liguriunt. neque animaduertit, ſe eodem recidere. uerbum enim, ligurio, ſecundam ſyllabam producit. Horatius:

Semeſos piſces, tepidumq́; ligurierat ius.

neque

neque deſunt eruditi homines, qui r litera geminata ſcribendum cenſeant.

Quæ futura exempla] *notum eſt ex Platone, tria eſſe pœnarum genera, κόλασιν, τιμωρίαν, παράδειγμα: de quibus eſt etiam aliquid apud Gellium. ex iis intelligi poteſt, quid hoc, & ſimilibus locis exempli nomen ualeat: itemq;, quàm propriè inſcripta ſit illa altera fabula, ἑαυτὸν τιμωρούμενος.*

nunc minatur porro ſeſe, id quod mœchis ſolet] *Quid autem id eſt, quod deprehenſis mœchis fieri ſolebat? dixi equidem alibi: ſed hic quoque non omittendum uidetur. inſperſo cinere calido, nates eis depilabant: immittebantq; in ſedem raphanos. Ariſtophanes νεφέλαις. τί δ', ἢν ῥαφανιδωθῇ γε πειθόμενός σοι, τέφρᾳ τε τιλθῇ, ἕξει τινὰ γνώμην λέγειν, τὸ μὴ εὐρύπρωκτος εἶναι; ubi interpres: οὕτω, inquit, τοὺς ἁλόντας μοιχοὺς ᾐκίζοντο. ῥαφανίδας λαμβάνοντες, καθίεσαν εἰς τοὺς πρωκτοὺς τούτων. καὶ παρατίλλοντες αὐτοὺς, τέφραν θερμὴν ἐπέπασσον, βασάνους ἱκανὰς ἐργαζόμενοι. Lucianus de peregrino. ἐν Ἀρμενίᾳ μοιχεύων ἁλοὺς μάλα πολλὰς πληγὰς ἔλαβε, καὶ τέλος κατὰ τοῦ τέγους ἁλλόμενος, διέφυγε, ῥαφανίδι τὴν πυγὴν βεβυσμένος.*

An in Aſtu uenit?] *Eadem uoce uſus eſt & M. Tullius in ſecundo de legibus. Veſtri Attici, prius quàm eos Theſeus demigrare ex agris, & in Aſtu, quod appellatur, omnes ſe conferre iuſſit, &cet.*

Satis credo. nihil eſt Thaide hac frater tua dignius.] *Hunc uerſum quidam ſine cauſa mutare uoluerunt; quòd neſcirent, uocē, nihil, etiam producta poſteriore*

poſteriore ſyllaba enunciari. Exemplum autem eſt, & apud Ouidium:

Morte nihil opus eſt, nihil Icariotide tela.

Si in platea hac te offendero poſt unquam; quòd dicas mihi] *Ex gloſſemate aliquo in ordinem uerborum Terentij defluxerant uoces duæ, nihil eſt: quas cũ alijs de cauſis, tum quia uerſum manifeſto corrumpebant, ſuſtuli. eſt autem particula, quòd, ita poſita, ut in illo Plauti:*

Quòd ile gallinã, aut colũbam ſe ſectari, aut ſimiã
Dicat; perijſtis, niſi uſque ad mortẽ multatis male.

de quo, alijsq; ſimilibus commemoraui quodam loco in Catullum. Sed et Terẽtius ipſe ſupra ita locutus eſt:

Sane, quòd tibi nunc uideatur eſſe, hic nebulo magnus eſt.

& Cicero in Piſonem: Nam quòd uobis iſte, tantummodo improbus, crudelis, olim furunculus, nunc uero etiam rapax, quòd ſordidus, quòd contumax, quòd ſuperbus, quòd fallax, quòd perfidioſus, quod impudẽs, quod audax eſſe uideatur. nihil ſcitote eſſe luxurioſius, nihil libidinoſius, nihil poſterius, nihil nequius.

Hunc comedendum & deridendum uobis prębeo. Ch. placet.] *Quia facile ſuſpicor, fore permultos, qui me à peruulgata huius loci lectione receſſiſſe mirentur: iccirco hanc emendationem meam diligenter mihi conſtituendam, ac conſtabiliendam puto. ante me igitur ita in impreſſis pene omnibus legebatur:*

Hunc comedendum, & deridendũ uobis propino.

atque ego mirabar equidem, qua ratione dictum eſſet, propinare aliquem comedendum: cum in ipſo propinandi

. nandi uerbo, bibendi ſit, non comedendi, ſignificatio: nā ſi ſolum illud alterum fuiſſet; poterat fortaſſe ita dictū uideri, propinare aliquem deridendū, ut apud Demoſthenem, προπίνειν τὴν ἑλλάδα. certe quia ē, comedendum propinare, ſatis lepide dici non poſſe opinabar. uiderat hoc neſcio quis, qui libros Sebaſtiani Gryphij, anno M.D.XLIIII. impreſſos, correxerat: itaque in illis ſcriptum reperias:

Hunc comedendum, & bibendum uobis propino.

at eum oportet ualde imperitum dimetiendorum uerſuum fuiſſe: profecto enim, ſi aliquid in hoc genere ualuiſſet, poterat digitis, ut ille ait, & aure deprehendere, multum, ea mutatione facta, ad legitimam uerſus menſuram deſiderari. mouebat ipſa me quoque metri ratio: propino enim breuem habet primam ſyllabam, longam ſecundam. Martialis:

> Quod nulli calicem tuum propinas,
> Humane facis Herme, non ſuperbe.

ergo ſi quis id uerbū retineat, erit iambus in trochaico uerſu: quod ita abſurdum eſt, ualde ut mirer, quid adducere potuerit inſigniter eruditum hominem Camerarium, ut affirmaret, id interdum fieri poſſe. neque tamen quicquam hoc loco mouere auſus eſſem ſine ueterum librorum teſtimonio. quatuor, cum hæc ſcriberem, ad manum habebam calamo exaratos libros. in ijs omnibus ſcriptum erat:

Hunc comedendum & deridendum uobis præbeo.

itaque ſuſtinendam amplius ſententiam non putaui: ſed, omni dubitatione remota, reponendū id uerbum, quod & orationis concinnitas, & metri ratio, &, to-

tum, librorum ueterum conſentiens auctoritas comprobaret. ac fieri fortaſſe poſſit, ut quiſpiam, ne hanc emendationem recipiat; Donati interpretatione moueatur; qui hoc uerbum explicans, Facete, inquit, dixit, ut paraſitus, & quaſi de conuiuio loqueretur. ita enim legendum eſt. ſed eam ipſam ſi quis accurate cōſideret, uidebit, ad prebendi nihilo minus, quàm ad propinandi, uerbum poſſe accōmodari. præbere enim apte admodum in epulis conuiuiiſq; dicitur. Cicero ad Q. Fratrem: Sponſalia Craſſipedi præbui. quin & eum qui præbet, pro epuli domino, dixiſſe Horatium, homines eruditiſſimi affirmant, qui ita legunt illud è primo ſermonum:

E quibus unus auet quauis aſpergere cunctos,
Præter eum qui præbet, aqua.

non, ut uulgo legitur,

Præter eum, qui præbet aquam.

M. ANTONII MVRETI, IN HEAVTON TIMORVMENON TERENTII ARGVMENTVM.

C HREMES *Soſtratæ uxori grauidæ præceperat, ſi puellam pareret, ut eam ſtatim interficeret. fuit hæc immanitas in ueterum moribus, ut, cum fera nulla ſit, quæ fœtus ſuos non diligat, ipſi, quos alere nollent liberos, eos recens natos aut interficere, aut exponere*

fas

ſas putarent. Soſtrata puellam enixa, (ut eſt maternus ſemper animus clementior) uitam ei adimere nõ ſuſtinuit: ſed pauperculæ cuidam anui Corinthiæ, Philteræ nomine, exponendam dedit: etiamq́; muliebri quadam ſuperſtitione, annulum de digito detractum ſuo, iuſſit, ut una cum puella exponeret. id, quod tum ſtulte factum uideri poterat, poſtea puellæ ſaluti fuit. eius enim annuli ope tandem agnita eſt à ſuis. anus acceptam puellam, Antiphilam nominat, educatq́; ut ſuam. eam, cum adoleuiſſet, anusq́; illius filia putaretur, Menedemi filius, Clinia perdite amare cœpit; prope iam ut pro uxore haberet. quod ubi reſciuit pater, ita uiolenter tulit, ut filiũ, aſſiduitate iurgandi, clam, militatum in Aſiam abire coegerit. tum uero qui filij amorem iniquo animo tulerat, multo iniquiore eiuſdem abſentiam ferre cœpit. itaque ut de ſe ſupplicium abſenti filio daret, qui eum ſæuitia ſua exegiſſet ex ædibus, ædes, ſupellectilem, familiam uendit, præter, qui ſerui ad opus ruri faciundum utiles erant: ingentemq́; ſibi agrum comparat, ubi à prima luce ad noctem non ſeruos modo exerceret, uerum etiam, homo ſexagenarius, ſenectutem miſeris modis excruciaret ſuam. profecto Clinia, Philtere, quæ ut dixi, Antiphilæ putabatur mater, extremum uitæ diem morte confecit. Clinia, cum iam menſis tres abfuiſſet, amicæ deſiderio reuerſus, non auſus eſt patri ſe in conſpectum dare, antiquam illius aſperitatem ueritus: ſed ad Clitiphonem, Chremetis filium, diuertit; quicum magna ipſi à puero familiaritas interceſſerat. Clitipho, ſodalis reditu lætus, Syrum & Dromonem

ſeruos (iam autem adueſperaſcebat) in urbem , ad accerſendam Antiphilam , mittit . expoſuerat eo ipſo die Menedemus Chremeti , quanto ſibi deſiderio eſſet filius: parum ut abſuerit, quin Chremes, cumprimum de reditu Cliniæ accepit, mitteret, qui ei nunciarent. continuit tamen ſe in diem poſterum, quòd ita magis è re illius fore cenſeret. Syrus, ſumma ſeruus & audacia, & aſtutia, qui Antiphilam tantum accerſere iuſſus eſſet, etiam Bacchidem adduxit. erat hæc meretrix procax, potens, ſumptuoſa, nobilis, cuius ſe amore haud ita pridem irretierat Clitipho. quo autem res Chremetem lateret, hoc conſilium capiunt, ut Bacchidem quidem amicam Cliniæ, Antiphilam uero unam de illius ancillis eſſe ſimularent. poſtridie mane Chremes ad Menedemum diluculo proficiſcitur; & rediſſe Cliniam nunciat. ille gaudio amēs, filium iamiam uidere, iamiam amplecti, iamiam ei ſe ſuaq; omnia permittere cupiebat. at Chremes, caue, inquit, faxis: iſtoc enim modo & te, & eum, & rē unā perdideris tuam. ſimul ei oſtendit, quot incommoda capturus ſit, ſi tam molli eſſe ſe, tamq; infracto animo oſtenderit. Cliniæ amicam (eam enim Bacchidem exiſtimabat) non iam pauperculam eſſe, aut paruo contentam, ut antea: ſed ſumptuoſam, gemmis atque auro collucentem, cum familia numeroſiſſima. una, inquit, mihi nox tantum non paupertatem attulit; nedum tu te cenſeas oneri ferundo fore, ſi te illi perpetuo ſumptibus ſuppeditare oporteat. quin tu ita potius agito. humane quidem & comiter excipito filiū: iſtud tamen tam impotens illius deſiderium occultū habeto, tum ſi ille, quod amicæ det,

ut habeat, machinam aduerſum te aliquam ſtruet, falli te ſinito. ita & eum commodius retinebis apud te, & ſumptuum facies minus. hæc Chremes, neſcius (ut ſunt humana) oculatũ foris eſſe ſe, cæcũ domi. interea enim meditabatur Syrus, decem minas, quas Bacchidi pollicitus erat dare, eas quomodo illi à Chremete ipſo conficeret. iamq́; inibi erat, cũ eum Chremes arreptum blande compellat, hortaturq́;, aliquam ad Menedemum fallaciam moliatur. iniecit in ſermone Syrus mendacium à ſe pro tempore confictum; anum Corinthiam, Antiphilæ (ita enim putabatur) matrem, mille drachmarũ mutuo accepiſſe à Bacchide; ea mortua, puellam pro pecunia illa arraboni relictam. dum hæc agũtur, annulum ſuum agnouit Soſtrata, eiusq́; indicio, Antiphilam filiam ſuam eſſe cognouit. gaudio exiliens, omnem rem defert ad uirum; qui, ea leuiter obiurgata, repertam tamen filiam, ipſe quoque gauiſus eſt. iã omnia in tranquillo erant; abſque Bacchide fuiſſet. ſed & illi quoquomodo decẽ excudendæ erant argenti minæ; & periculum erat, ne aliquã eam Chremes filij amicam eſſe reſciſceret. ibi Syrus audax conſilium init, quomodo & utrique ſeni rem, ut erat, patefaceret, & commode ſe è tam impedito negotio expediret. primum igitur Chremeti, Reperi, inquit, quomodo argentum à Menedemo eripiam. dicemus ei, Bacchidem hanc tui Clitiphonis amicam eſſe: orabimusq́;, ut eam domi ſuæ dies aliquot eſſe patiatur, teq́; id celatum uelit. porro Clinia filiæ tuæ, quæ modo reperta eſt, formam ſibi complacitam eſſe dicet, eamq́; petet uxorem. Quid tum? pecuniam, inquit, petet à

patre ſuo, qui nouæ nuptæ ornamenta coemat: eam pecuniam numeraturus eſt Bacchidi. iam autem ad Menedemū, Syri hortatu, tranſierat Bacchis; & eò pompam omnem ſuam traduxerat. Chremes primo non ſatis conſilium illud probare. at illam certe, inquit Syrus, pecuniam, pro qua filia tua oppoſita erat pignori, quin diſſoluas, facere honeſte nō potes. Ego uero, inquit Chremes, et libēter quidem. Imo uero, infit Syrus, dato eam Clitiphoni, qui ad Bacchidem deferat. ita enim facilius credet Menedemus, eam illius eſſe. Sit ita ſane. numeratur à patre Clitiphoni pecunia, quam ad meretricem perferret. interea tota res detegitur. indignari Chremes, & fremere, & minitari ſe omnia atrociſſima exempla editurum. tandem, cum prius Antiphilam Cliniæ collocaſſet, partim Menedemi, partim uxoris precibus delenitus, ignoſcit. Clitipho ſe, relictis meretricijs amoribus, uxorem ducturum pollicetur. Cum autem ceterarum fabularum argumentum uno die contineri ſoleat; huius, non niſi biduo explicari poteſt.

ANNOTATIONES.

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.] *in alijs illud, denique, cum ſequentibus coniungitur, hoc modo:*

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre. denique
Nullum remittis tempus.

ego fidem habeo Ciceroni, qui in primo de finibus citans hunc locum, facile oſtendit, denique, finem periodi

riodi eſſe. & alioqui ſcio, aliis quoque locis hac uoce ita uſum Terentium.

At enim me, quantum hic operis fiat, pœnitet.] *impreſſi, ut opinor, omnes præter eos, quos, aliquot abhinc annos, ediderat Manutius:*

At enim, dices, ne quantũ hic operis fiat pœnitet. miror autem, ne Goueanum quidem ipſum uidiſſe, detracto uerbo, dices, multis partibus uenuſtiorem orationem fieri: recepto autem, uerſum conſtare nõ poſſe.

Si quid laboris eſt, nollem. ſed iſtuc quid mali eſt?] *Neque conſtat uerſus, neque ſententia mihi quidem ſatis aperta eſt. cum aliud, hoc quidem tempore, nihil poſſem, quod in ueteribus libris erat, cum fide proponere, ſatis habui.*

Aetate me putauit, & ſapientia,] *in aliis,*

Et ætate putauit me, & beneuolentia:

quæ lectio neque inconcinna eſt, & ueterum librorum teſtimonio adiuuatur: in quibus tamen perpetuo ſcribitur, beniuolẽtia. ego Petri Bembi auctoritatem, ac teſtimonium ſequi malui.

Quàm iniqui ſunt patres.] *Miror, quid ſibi uoluerint, qui actus principium hoc loco fecerunt. cũ enim, Chremete ſolo ingreſſo domum, Clitipho in proſcenio remanſerit, nemo profecto non uidet, eorum dũtaxat, quibus comica ratio non penitus ignota eſt, non modo nouum actum, ſed ne nouam quidem (ſi ita loquẽdum eſt) ſcenam hoc loco eſſe poſſe.*

Aſtutus, næ ille haud ſcit, quàm mihi nunc ſurdo narret fabulam.] *Contemptum hunc paternarum admonitionum mirifice expreſſit Theocritus; apud*

quem paſtor quidam, cum, æſtatem à ſe non metui, indicare uellet, ait tanti eam à ſe fieri, quanti à liberis patrum matrumq; uerba fiunt. uerſus hi ſunt,

τῆς δὲ θέρους φρύγοντος ἐγὼ τόσον μελεδαίνω,
ὅσσον ἐρῶντι πατρὸς μύθων, καὶ μητρὸς ἀκούειν.

Nam Clinia hic, etſi is ſuarum rerum ſatagit, attamen] *Neſcio quo modo factũ eſt, ut hic uerſus meam diligentiam fugerit. ita enim emendandus fuerat, ut eſt in quibuſdam impreſſis, & in omnibus calamo notatis:*

Nam hic Clinia, etſi is quoque ſuarum rerum ſatagit, attamen
Habet, &c.

uerum interea, dum ſermones cædimus.] *Genus hoc loquendi ductum eſſe à Græcis, admonet Priſcianus libro* XVIII, *eos enim ita dicere ſolitos,* κόπτειν λόγους, *aut* κόπτειν ῥήματα.

Non oportuit relictas. portant quid rerum?] *Ita ſæpe loquebantur ueteres, cum magnam rei alicuius uim, aut copiam indicare uellent. Sic in Andria: Di boni, boni quid porto? & in hac ipſa fabula,*

Modo pitiſſando quid uini abſumpſit mihi?
Plautus in Epidico.

Tũ captiuorũ quid ducũt ſecum? pueros, uirgines,
Binos, ternos alius quiſque: fit concurſus per uias.
Cicero in Verrem: Quid lacrymarum putatis ipſum profudiſſe Neronem?

Nam diſciplina eſt iiſdem, munerarier
Ancillas primũ, ad dominas qui affectãt uiam] *præceptum hoc ita complexus eſt Ouidius in arte:*

Sed prius ancillam captatæ noſſe puellæ
Cura ſit. acceſſus molliet illa tuos.
Hanc tu pollicitis, hanc tu corrumpe rogando:
Quod cupis, ex facili, ſi uolet illa, feres.

Enimuero reticere nequeo. multimodis iniurius] *Hic quoque, multimodis ut legas, ipſa uerſus ratio cogit. quod neminem antea animaduertiſſe, mirum eſt.*

CLIT. Quid ago nunc? CLIN. tune? quod boni] *In alijs omnibus, tu'ne? quod boni eſt. mirumq́; quàm ſuo more, id eſt, quam inepte, quamq́; ridicule locum hunc interpretentur literatores. illius igitur nobis ſententia, quam ante nos nemo tradidit, aperienda eſt. dicturus erat Clinia continuata oratione: tu'ne? quod boni datur modo, fruere, dum licet, nam neſcias, Eius ſit poteſtas poſthac, an nunquam, tibi. Sed cum, eo loqui exorſo, pergeret abire Syrus, interrupit illius orationem Clitipho, & Syrum inclamauit: deinde ad Cliniam conuerſus, dic modo uerum, inquit. at Syrus indignabũdus, age, inquit, modo: hodie ſero, ac nequicquam uoles. tum demum Clinia interruptam orationem perſecutus eſt.*

Tibi erunt parata uerba, huic homini uerbera.] *uenuſte, huic homini, dixit, cum ſeipſum deſignaret. ſic apud Plautum in Epidico.*

Quid uerba facimus? homini huic opuſt quadraginta minis.

Luciſcit hoc iam: ceſſo pultare oſtium] *In omnibus libris, præter Manutianis, locus hic inepte & ſcriptus, & interpunctus erat, hoc modo: Luceſcit: hoc iam ceſſo pultare oſtium & cet.*

BE

quæ ſit autem uis huius orationis, Luciſcit hoc iam, dixi quodam loco in commentario in Catullum.

Quàm ea nũc inſtructa pulchre ad perniciẽ ſiet,] *loquendi ratio à Plauto, ut uidetur, accepta; cuius eſt uerſus ille, Bacchidibus:*

Omnium ad perniciem inſtructa domus opime, atque opipare.

Conſilia adoleſcentes: & tibi perdere] *Verſus conſtare non uidetur. ſuſpicor legendum, aduleſcentes: & ita ſcripſiſſe ueteres, cum uellent ſecundam huius nominis ſyllabam producere.*

Somnũ hercle ego hac nocte oculis nô uidi meis,] *ſuſpicor, fuiſſe in græco Menãdri, ὕπνον οὐχ ἑώρακα. ſiquidẽ ὕπνον ὁρᾷν, eodem ſenſu, pure admodũ ac proprie dicitur. Ariſtophanes ueſpis:*

Ὕπνου δ᾽ ὁρᾷ τῆς νυκτὸς οὐδὲ πασπάλην.

Ne nos inter nos congruere ſentiant.] *Claudeo, pro, claudo, dictum à ueteribus legimus. ſed & uiueo, pro, uiuo; &, diceo, pro, dico, uſitata aliquando fuiſſe, conſtat ex Nonio, apud quẽ citatur illud ex Næuio:*

tibi, dum uiuebo, fidelis ero.

ubi tamen uulgo male legitur, uidebo. & item illud ex eodem: Primum quod dicebo, recte: ſecundum quod dicebo, eo melius. ita neceſſe eſt, congrueo, hoc loco, non, congruo, dictum fuiſſe à Terentio, intelligamus. nam, niſi congruere legas, ſyllaba, quæ proxime ultimam eſt, producta, ut uerſus conſtet, non aſſequeris.

Diſſolui me, otioſus operam ut tibi darem.] *in aliјs, Diſſolui me ocyus, operã ut darẽ tibi. ſed, quin ea uera ſcriptura ſit, quam nos ei, quæ uulgo recepta*

eſt,

eſt, antepoſuimus, cur dubitetur, cauſa non eſt. primũ I. Pierius, ſpectatæ eruditionis, acerrimiq; iudicij ſenex, affirmat, eam eſſe in optimo illo Romano libro. eſt & in altero eorum, qui olim Dominici Grimani cardinalis fuere; nunc in hac urbe, in cœnobio ſodaliũ Antonianorũ aſſeruantur. ſed & Bernardini Lauredani antiquus eam confirmat liber: & Terentius ipſe alibi eodem modo locutus eſt:

Nos otioſi operam dabamus Phædriæ:

Hoc autem loco potiſſimum libet puſillum quiddam, neque tamen contemnendum, cum ſtudioſis communicare. id eſt ſuper ratione ſcribendæ uocis, otium; quam uideo ab alijs per t, ab alijs per c literam ſcribi. ac iam pridem Pierius, quo nemo unquam ſubtilius, nemo accuratius iſtius generis minima maxima perſcrutatus eſt, in optimis illis, bonæq; frugis pleniſſimis annotationibus in Virgiliũ ſuis, quid hac de re ſentiret, aperuit. nam cum in Romano libro uerſum illum ita ſcriptum eſſe dicat.

Parthenope ſtudijs florentem ignobilis oci,

alijs tamen locis omnibus eo ipſo in libro otium affirmat legi. profert etiam inſcriptiones antiquas, librosq; ueteres aliquot, in quibus ea uox per t literam legatur. ego tantum Pierio tribuo, ut cum antea ocium & negocium ſcribere conſueuiſſem, idq; uerius putarem; poſtea, ſola ipſius auctoritate motus, à mea cõſuetudine diſceſſerim. neque tamẽ, quid ſentiã, diſſimulandũ puto. marmora, numiſmatáue antiqua, quæ hãc, aut illam ſcripuram confirmarent, mihi quidem inſpicere adhuc non contigit. libros ueteres non nullos uidi in

di, in quibus otiũ; multis partibus plures, in quibus ocium, ſcriberetur. adeoq́; nunc ipſum, de quatuor manu ſcriptis Terentij libris, quos habeo, in duobus otiũ, in alijs duobus ociũ perpetuo ſcribitur. habeo & Salluſtium ſatis antiquum, in quo nunquam aliter, quàm ocium, & negocium legas. Ciceronis autem quotquot uidi ueteres libros, in eis eodem modo ſcriptum animaduerti. Paulus quidem Magnolus, magna homo doctrina, diligentia etiam admirabili, cum Ciceronis libros de officijs accuratiſſime cum antiquis exemplaribus contuliſſet, teſtatum reliquit, ſe in antiquis omnibus ocium & negocium per c literam reperiſſe. mouet me quoque uehementer Donati auctoritas, qui in locum illum ex Eunucho,

Suſpectiones, inimicitiæ induciæ:

Induciæ, inquit, ſunt pax in paucos dies: uel quòd in dieˉ dentur, uel quòd in dies ocium præbeant. quæ ſi poſterior notatio uera eſt, dubitationé res amplius nullam habet. quinetiam ſi uera non ſit, credibile tamen eſt, Donatum aliquam probabilitatem ſecutum: quæ nulla fuiſſet, ſi ipſius temporibus, inducias per c, otium autem per t, ſcribere eruditi conſueſſent. piget ſuper re tam tenui plura uerba facere: neque ſane magnopere laboro, utra opinio recipiatur. non enim in eo poſitas eſſe, ut ille dicebat, Græciæ fortunas, ſatis intelligo. cum tamen eruditiſſimi olim homines de ſingulis literis ſingulos libros ſcripſiſſe memorentur; non eſt cur ego, qui præclare mecum agi duco, ſi per illorum ueſtigia repere liceat, has diſputationes mihi parum decoras putem.

S. Garris.

S. Garris. C. hæc facta ab illo oportebāt Syre.] *Antique dictum, ut in Andria, - quæ aſſolent, quæq; oportent.*

Nec cum malefacere crederem mi impunius Licere.] *In alijs, malefacerem. nemo autem non uidet, una à nobis detracta literula, quàm cōmodum, quamq; apertum ſenſum effecerit, qui obſcurus antea, & perturbatus fuerat.*

Quid iſtuc quæſo? qui iſtic mos eſt Clitipho? ita'ne fieri] *Qui hunc uerſum temere immutarunt, neſciebant uidelicet, fieri, prima producta, ſæpe apud ueteres poſitum eſſe. id ergo exemplis confirmandum eſt. Terentius,*

Credebam: minime. ſcite poterat fieri.
Iniurium eſt: nam ſi eſſet, unde fieret.

quem in locum etiam à Donato hoc ipſum notatur.

Argento opus eſſe, & id quo pacto fieret.

plura ponerem, niſi hæc ſatis eſſe ad rem docendam arbitrarer. apud Plautum autem quàm multa eiuſmodi exempla ſint, ſciunt, qui poetam illum accurate legerunt.

Atque eius amicam ſubagitare: uel here in uino quàm immodeſtus] *Ne quis hoc me loco quicquā mutaſſe parum conſiderate putet; teſtificor in quatuor libris calamo exaratis ita ſcriptū reperiſſe me, ut excudendum curaui. quomodo autem antea legebatur, in conuiuio, ita qui leget, magnum faciet, ſi uerſus rationem explicare poterit. quomodo nos legimus, quadratus eſt hypercatalecticus. in uino autem ita dictū eſt, ut apud Catullum,*

Marrucine

Marrucine Aſini, manu ſiniſtra
Non belle uteris in ioco atque uino.
-imo ſi ſcias.

Hoc uide, quod inceptet facinus.] *In alijs, Vah uide. ſed ita, ut ego emendaui, legitur in libro Lauredani, in duobus Antonianis, & in uetere Veneto. hoc autem genere loquendi uſus eſt & ſupra, in hac ipſa comœdia:*

Hoc uide: in mea uita tu tibi laudem is quæſitum ſcelus.

Mane, mane. quid eſt, quòd tam à nobis grauiter crepuere fores?] *De hoc loco quid ſuſpicer, iam ante dixi. legẽdum uidelicet, crepuit foris. alioqui enim uerſus iuſto longius excurrit. ueteres tamen libri ita habent, ut ipſi edidimus.*

Niſi me animus fallit, hic profectò eſt annulus, quem ego ſuſpicor.] *Cum Chremes & Syrus in proſcenio remanſerint; non ſane uideo, quomodo hic, principium actus eſſe poſſit.*

Suſtuliſti. Sy. ſi ſic factum eſt domina, ergo heru' damno auctus eſt.] *In alijs omnibus hoc modo:*

Suſtuliſti. So. ſic eſt factum. Sy. domina, ergo herus damno auctus eſt.

quæ quidẽ mihi ſcriptura ſeipſam refellere uidetur. nã ſi diccti uiro, Suſtuliſti, reſpondeat Soſtrata, ſic eſſe factum; primum inutili ſe mendacio obligabit: neque enim filiam ſuſtulerat ipſa, ſed exponendam dederat. deinde quomodo illa conuenient, quæ ab eadem poſtea dicuntur:

Minime. ſed erat hic anus Corinthia haud impu-

ra: ei dedi

Exponendam. ſed nolo in re certa argumentis abuti. etenim intelligentes admonere ſatis eſt: de ceteris non laboro. illud modo teneatur, quomodo nos edidimus, ita in omnibus ad unum, quos quidem ipſi uidimus, calamo notatis libris legi.

Niſi fallit me animus, haud multum à me aberit infortunium.] *Hæc, cum in alijs ſeparentur, in meo manu ſcripto continuantur cum ſuperioribus: neque cauſa eſt, cur ſeparari debeant.*

Nihil eſt. triumpho, ſi licet me latere tecto abſcedere.] *Hoc loco, utrum, neque ſatis ſcio, neque, ſi ſciam, dicere auſim; alterutrum quidem ſine dubio neceſſe eſt; ut aut ſolus ex ijs, qui uerſum hunc hactenus interpretati ſunt, recte ſentiam, aut ſolus errem. nam ceteri omnes, latere, ut uerbum accipiunt: ego nomen eſſe ſtatuo. ac illi quidem quam ſententiam efficiant, non eſt obſcurum. ego uero ita intelligo: ut hanc ſuam Syrus emungendi pecunia Chremetis inceptionem cuidam gladiatorio certamini cõparet, in quo ſe cum illo depugnare oporteat. ſicut autem primum illud eſt gladiatori, ut antagoniſtam feriat: quod ſi non poſſit, proximum eſt, ut ſaltem bene tegat latus ſuum, nullaq́; plaga accepta, abſcedat è pugna: ita Syrus primũ ſibi illud fuiſſe dicit, ut ſenẽ argento circũduceret, ſed cum rem in eum locum deductã uideat, magnum ut periculum ſit, ne omnia fiant palam; nihil eſſe ait, quòd iam ſenem quaſi ferire pecunia illa cogitet: triumphare ſe, ac putare ſecum præclare actum iri, ſi ex hac pugna, latere tecto, poſſit abſcedere: id eſt, ſi ita poſſit euadere,*

re, nihil ut ex eo, quod iā factū eſt, naniſcatur mali.
Tu fortaſſe, quid me fiat, parui curas] *In alijs, paruipendis. ego omnium ueterum librorum conſenſum ſecutus ſum.*
-ius ſummum ſæpe ſumma malitia eſt.] *In meo manu ſcripto, ſumma iniuria eſt.*
Sed pater egreditur. caue, quicquam admiratu' ſis,
Qua cauſa id fiat. obſecundato in loco;
Quod imperabit, facito; loquitor paucula.] *Antea præpoſtero ordine legebantur hi uerſus, in hūc modū:*
Qua cauſa id fiat, obſecundato in loco.
Sed pater egreditur. caue, quicquā admiratu' ſis:
Quod imperabit, facito: loquitor paucula.
nullus autem ſenſus illo modo extorqueri poterat: qui nūc & optimus eſt, & uel pueris perſpicuus. ita memini olim, cum in academia Pariſienſi libros de diuinatione publice interpretarer, emendatum à me eſſe locum quendam ex primo eorum librorum, qui, ut eſt in impreſſis libris, nullo modo intelligi poteſt. uerſus ſunt Accij, quos ibi Cicero citat:
Cum iam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, ſopore placans artus languidos:
Viſum eſt in ſomnis, paſtorem ad me appellere,
Duos conſanguineos arietes inde eligi,
Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
Præclarioremq; alterum immolare me.
ſunt autem legendi hoc ordine:
Viſum eſt in ſomnis, paſtorem ad me appellere
Pecus lanigerum eximia pulchritudine:
Duos conſanguineos arietes inde eligi,
Præclarioremq;

–*Præclarioremq́; alterum immolare me.*

Mihi nunc, relictis rebus, inueniendus eſt] *In alijs, relictis omnibus; non male. Sed, in omnibus manu ſcriptis quod repereram, id repræſentandum curaui. eſt autem ita locutus & in Andria:*

Herus me, relictis rebus, iuſſit Pamphilum & cet.

Nam te ſcientem faciam, quicquid egero.] *Ita eſt in meo manu ſcripto, & in uetere Veneto. eſt autem dictum, te ſcientem faciam, pro, te cõſulam, te certiorem faciam.*

In illum nil poteſt: nam exuperat eius ſtultitia omnia hæc.] *Nihil muto. uolo tamen indicare, quid in ueteribus libris repererim. in meo manu ſcripto aperte legitur:*

–*nam exuperat eius aſtutia omnia hæc.*

in libro Lauredani legitur quidem, ſtultitia; ſed aut eadem, aut certe alia non minus antiqua manu emendatum, aſtutia. in uno etiam Antonianorum eadem uarietas ad marginem libri annotatur. uidebunt alij, ecquid ironia illa uenuſtatis habeat.

Sponſæ ueſtem, aurum, atque ancillas opus eſſe: argentum ut dares.] *Ita emendaui è meo manu ſcripto: cum ab alijs abeſſet particula, atque; uerſusq́; idcirco claudicaret.*

Quenquam'ne animo tam comi eſſe, aut leni putas.] *Ita plane eſt in uetere Veneto. à manu ſcriptis abeſt particula, ne. ne quid tamen diſſimulem, & in uetere Veneto, & in manu ſcriptis ita legitur: cõi: quod utrum ualeat, comi, an, ut in alijs, communi, ſatis liquido affirmare non poſſum.*

Quot incommoda tibi in hac re capies, niſi caues?] *Ita emendaui ex omnibus antiquis libris: cum antea contra rationem uerſus legeretur:*

Quot incõmoditates in hac re accipies, niſi caues?

Quid hoc, quod uolo,] *In alijs, quod rogo. ſed, uolo, eſt in omnibus ueteribus. ualet autem, cupio; ut non uoluntatem modo, ſed deſiderium etiam declaret: ſic in Andria: —ſin eueniat, quod uolo,*

In Pamphilo ut nil ſit moræ, reſtat Chremes:

Quàm pudet: neque, quod principium incipiam ad placandum, ſcio.] *In impreſſis omnibus, quod principium inueniam; ſed in omnibus antiquis, quod principium incipiam. idq́; lepidius uidetur.*

Quam uolo. S. nunc laudo te gnate. CL. Archonidis filiam.] *In alijs, nunc laudo Gnate. Goueanus ſenſerat, abeſſe aliquid à uerſu. itaque addiderat ad finem, uolo. hoc modo: Archonidis filiam uolo. ſed repugnãt ueteres libri. hoc, quod ego poſui, ſcriptum eſt in libro Lauredani, & in uetere Veneto. Archonidis autem legendum eſt, producta ſyllaba, ni: ut tale ſit, quale illud apud Sidonium*

Orcheſtram quatit alter Euripidis.

M. ANTONII MVRETI IN ADELPHOS TERENTII ARGVMENTVM.

MITIO, & Demea, duo diſſimillimo fratres ingenio fuere. ille urbanam uitam ſecutus eſt; hic ruſticã: ille cœlebs uixit; hic uxorem duxit: ille ingenio leniſſimo; hic aſperrimo: ille mitis etiã in alienos; hic ſæuus etiam in ſuos: ille etiam in ira placidus; hic etiam citra iram ferox. Erant Demeæ filij duo: ex quibus natu maiorem Aeſchinum ſibi adoptauit Mitio, eumq; ſecum in urbe liberaliſſime, indulgentiſſimeq; educauit: minorem Cteſiphonem ruri ſecum ſeuere imprimis, ac reſtricte habuit pater. Aeſchinus multas meretrices, patre ad omnia conniuente, adamauit; multa conuiuia celebrauit; quæ denique iuuẽtus fert, ea omnia non libere modo, ſed etiam licẽter exercuit. poſtremo uſque eò progreſſus eſt. in uirginem pauperculam quidem, ſed bonam, bonis prognatam, Pamphilam nomine, quam mater Sophrona uidua ſancte ſecũ, et pudice, ut poterat, educabat, noctu temulẽtus cum incidiſſet, uim ei attulit, grauidamq; fecit. uenit poſtea ad matrem illius, ueniam petens, pollicensq; ſe puellam uxorem ducturum. ea fide data, & ignotum eſt, et tacitum. Cteſipho, cum in urbem interdum uentitaret, ipſe quoque cithariſtriæ cuiuſdam amore correptus eſt. totam eius rei famam, ne quà emanaret, ac perueniret ad Demeam, in ſeſe Aeſchinus transfere-

bat. tãdem, cum leno, puellæ dominus, aut pecuniam ſibi, quanti ea erat, uellet in manum dari, aut ſe eam alij uenditurum minitaretur; adductus in ſummã deſperationem Cteſipho, iam de relinquenda patria cogitabat: cum Aeſchinus, re intellecta, qui nullo neque pudore teneretur, neque metu, domũ lenonis per uim ingreſſus eſt, & ipſum, & familiam contudit pugnis, puellamq; per uim abreptam tradidit fratri. Spargitur tota urbe rumor. uenit Demea, Mitionẽ obiurgat, inclamat, teſtatur deos atque homines, quòd diſſolutus, quòd intemperans, quòd uinoſus, quòd ſcortator, quòd nullius bonæ rei Aeſchinus foret, omnem in Mitione uno hærere culpam: dijs gratias agere, quòd ille ſaltem, quem ipſe ruri haberet, frugi, ac temperans eſſet; rei ſtuderet, & famæ; illarum rerum nihil ne cogitaret quidem: tantum uidelicet intereſſe inter ſuam & fratris diſciplinam. placat hominem, quantum in ſe eſt, Mitio: iamq; ſe ab eo expediuerat, cum ſuperuenit aliud, quod maiores etiam tumultus excitaret. raptam ab Aeſchino cithariſtriam, perfertur ad matrem Pamphilæ, quæ quidem Pamphila ita erat ad pariendum uicina, ut iam è dolore laboraret. quid faceret miſera? mutatum Aeſchini animum, ſe uero, filiamq; ſuam proditas per ſummam perfidiam, ac deſertas putabat. Getam ſeruulum, qui pauperem familiã ſolus, ut poterat, alebat, mittit ad Hegionem, puellæ cognatum, iubetq; ei rem, ut erat, exponere. interea audierat Demea, ſuum quoque Cteſiphonem in raptione affuiſſe: iamq; totus in fermento, ut aiunt, erat; cum ei Syrus, ſeruus uaferrimus, mendaciolum aſpergit: ue-

niſſe quidem rure Cteſiphonem, ſed ueniſſe obiurgatum Aeſchinum; multa ei medio foro mala dixiſſe, deinde rediſſe rus in præfecturam ſuam. lacrumare gaudio Demea, & gratulari ſibi, quòd unum ſaltem haberet, in quo extaret paternæ ſeueritatis exemplum. dum rus redit, incidit in Hegionem, à quo de conſtuprata per uim ab Aeſchino Pamphila intelligit. denuo commotus, dum fratrem, ut in eum iram euomeret, quærit, obuium habuit mercenarium à uilla, ex quo ſciſcitatus de filio, accipit, non eſſe ruri. redit ad Syrum; à quo ei rurſus nouum mendacium, uelut offa in os, ne latraret, obijcitur. quærit, ubi fratrem reperire poſſet id uero ita indicauit Syrus, ut infelix ſenex, dum illius uerbis fidem habet, nequicquam omne oppidum perreptauerit. interea Mitio omnium ab Hegione certior factus, ipſemet ad mulieres profectus, iacẽtes iam & afflictas erexerat, labantes & dubias confirmauerat, triſtitia ac mœrore confectas recreauerat, pollicitus, ſe Aeſchino Pamphilam uxorem daturum. uenit Demea. clamor, iurgium, conuicia. etiam eo præſente, ſeruulus quidam Cteſiphonem per imprudentiam nominat. ille cum ſubito per uim in ædes irrupiſſet; quẽ
" iampridem putabat ruri Fodere, aut arare, aut aliquid
" ferre denique, eum accubantem cum amica, & ſuauiter potitantem deprehendit. ibi uero tanta iracundia incitatus eſt, ut arderet. ſatis diu uociferatus cum eſſet, tandem placida & compoſita Mitionis oratione eò perducitur, ut, depoſita uetere ſæuitia, benignus, affabilis, lepidus eſſe meditetur. itaque ipſo non permittente tantum, ſed etiam iubente, puerpera do-

mum traducitur: fiunt nuptiæ; lenoni numeratur argentum; Mitio ipſe Sophronam ducit uxorē; Hegioni datur, unde uiuat; Syrus una cum Phrygia uxore manumittitur. cum Mitio, ceteriq; omnes, ſed tamen præcipue Mitio illam tantam, tam inſperatam, tam ſubitam mutationem admiraretur; graui & cordata oratione claudit fabulam Demea; ſi omnia profundere, ſi in omni libidine ac nequitia uiuere, ſi totam rem helluationibus, ſcortationibus, largitionibus conſumere libeat, nihilo id ſua magis, aliquanto etiam minus, quo ſibi minus ætatis ſuperſit, quàm aliorum intereſſe: ſin corrigi ſe in loco, & modice coerceri, atque admoneri uelint, eum eſſe ſe, qui id præſtare poſſit. permittuntur ei omnia. ita fabula concluditur.

ANNOTATIONES.

ADELPHI TERENTII] *In omnibus antiquis libris non* ADELPHI, *ſed* ADELPHOE *legitur. idq́; ego, ne quid diſſimulem, uerius puto.*

ACTA LVDIS FVNEBRIBVS L. AIMILII PAVLLI.] *Ita eſt ſummo conſenſu in antiquis libris: ut ualde mirer, qua ſtultitia quidā alij ex* FVNEBRIBVS *fecerint,* FVNERALIBVS, *&* L. Paulli *nomen ſuſtulerint.*

Q. FABIO MAXIMO, P. CORNELIO AFRICANO] *Horū uterque L. Aimilij filius fuit: ſed ille à Q. Fabio Maximo, hic ab Africani ſuperioris filio adoptatus.*

AEDILIBVS CVRVLIBVS.] *Hoc perſpicue falſum*

falſum eſt: quod ante me an quiſquam animaduerterit, neſcio; nemo quidem certe tradidit. falſum autem eſſe, ita doceo. primum, quòd nuſquam reperietur, ludos funebres pertinuiſſe ad ædilium curam: præterquam apud grammaticum illum, quiſquis eſt, cuius ante Terentium, *ſub* Donati *nomine, quiſquiliæ quædam haud magni precij leguntur. is autem eadem uidelicet eruditione, eodéq; iudicio illud tradere potuit, quo, quatuor eſſe ludorum ſpecies, & Megalenſes fuiſſe magnis dijs conſecratos; & Apollinares pertinuiſſe ad curam ædilium: quæ quàm uera ſint, ſuo loco diximus. deinde ſi hi duo fratres ſimul ædilitatem illam maiorem geſſiſſent, aliqua profectò tam inuſitatæ rei ab hiſtoricis facta mentio eſſet, præcipue à* Paterculo, *qui huius generis aliquot exempla ſubtiliter, & accurate annotauit.* Sed *quid argumentis opus eſt? unicum ſatis eſt ad præcidendam omnem dubitandi occaſionem.* P. Cornelius Aimilianus, *quo de hic manifeſto agitur, nũquam ædilis fuit; imo uero annũ agens* XXXVI, *cum ædilitatem peteret, conſul creatus eſt. auctor is, quem modo nominaui,* Paterculus. *corruptum eſſe locum, oſtendi; ideóq; aſteriſci notam appoſui. nunc quo modo ei medicina facienda ſit, ſi potero, oſtendam. in uno* Antonianorum *reperio:* Q. FABIO MAXIMO, P. CORNELIO AFRICANO AEDILIBVS CVRVLIBVS QVOS FECERE. *inde ſuſpicor, expungendas eſſe uoces illas,* AEDILIBVS CVRVLIBVS, *legendumq; hoc modo:* ACTA LVDIS FVNEBRIBVS L. AIMILII PAVLLI, QVOS FECERE

Q. FABIVS MAXIMVS, P. CORNELIVS AFRICANVS. *ita confirmat hanc opinionem* Donatus, *ut uix ulla dubitatio relinquatur. is enim in* προλεγομένοις *in* Hecyram, *de* Hecyra *ipſa loquens:* Poſtremo, *inquit, data eſt ludis funebribus* L. Aimilij Paulli, *quos fecerunt* Q. Fabius Maximus, & P. Cornelius Africanus. *quanquam autem non id mihi conſilium eſt, hoc quidem tempore, ut ea, in quibus grammatici errauerint, perſequar; tamen iniecta me* Donati *mentio facit, ut quiddam, quod ille in ijs, quæ præfatus eſt in hanc fabulam, dixit, prætermittere ſilentio non queam. eius igitur uerba ſunt.* Hanc *dicunt ex* Terentianis *ſecundo loco actam, etiam tum rudi nomine poetæ: itaque ſic pronunciatam,* Adelphœ Terentij, *non,* Terentij Adelphœ: *quòd adhuc magis de fabulæ nomine poeta, quàm de poetæ nomine fabula, commendaretur.* Hæc Donatus: *quæ ſi uera ſunt; omnes propemodum, quas hodie habemus,* Terentij *fabularum inſcriptiones falſas eſſe oportet.* Siquidem *heautō timorumenos acta inſcribitur* Ti. Sempronio, M. Iuuentio cos. Eunuchus, M. Valerio Meſſalla, C. Fannio Strabone cos. *eodemq; anno, ſed non iiſdem ludis,* Phormio: Adelphœ *uero* L. Anicio Gallo, M. Cornelio Cethego cos. *ut, ſi ordinem temporum ſeruare libeat, non ſecunda, ſed quinta potius collocanda ſit. aut igitur errat* Donatus, *aut ſunt, ut ſupra dixi, omnes illæ inſcriptiones repudiandæ.*

Ego illam facile uero omitto] *ita emendaui è manu ſcriptis libris; cum antea legeretur,* Ego illam hercle uero omitto. *uerſus autem quomodo conſtet, nō uideo, niſi*

niſi legas, - qui te fratrem habeam quidem.

Hera, lacrumas mitte, ac potius, quod ad hāc rem opu' porro eſt, proſpice.] *Ita eſt in ueteribus libris; non, ut in alijs, conſule.*

Quapropter quoquo pacto tacito eſt opus.] *In alijs, celato eſt opus: ſed uerſus non cōſtabat. hoc quoque ex ueteribus libris emendatum eſt.*

- ſinerem illum? aut non ſex totis menſibus

Prius olfeciſſem, quàm ille quicquam cœperet?] *Ita perſpicue legitur in meo manu ſcripto, & alioqui ſcripturam hanc agnoſcit, & approbat Priſcianus.*

- tuum'ne filium?

(Abigam hunc rus) iam dudum aliquid ruri agere arbitror.] *Alij illud, Abigam hunc rus, faciebāt dici à Demea. inepte. id enim ſecum de Demea ipſo muſſitat ſeruus. porro præterquam quòd in meo manu ſcripto ita plane legitur, idem etiam ex Donati interpretatione non obſcure colligi poteſt.*

ACTVS QVARTI, SCENA III. *Ego hanc actus quinti ſcenam primam eſſe duco: abijt enim Demea quæſitum fratrem, Syrus ſorbillatum cyathos: itaque ſcena uacua remanſit. infra autem, ubi dicitur eſſe principium actus quinti, id uerum eſſe non poteſt, cum Aeſchinus in ſcena maneat.*

Perii, horreſco ſemper, ubi pultare haſce occipio fores miſer.] *Vltima dictio huius uerſus, quæ in alijs deerat, in omnibus ueteribus legitur. qui autem tollunt, fores, et contra ueteres libros faciunt, et corrumpunt uerſum, qui quadratus iambicus eſſe debet.*

Non clamas? non inſanis? M. non. malim quidem.]

dem.] *Alij illud, malim quidem, faciebant dici à Demea, aut nullo ſenſu, aut inepto. Dicitur à Mitione: & habet hunc ſenſum: Malim quidem, ſi fieri poſſit, aliter eſſe: ſed quando quod factum eſt, infectum fieri non poteſt, æquo animo fero. tale aliquid cum dicere pararet, impeditur à Demea.*

Hei mihi, quid faciam? quid agam? quid clamem, aut querar?] *Alij omittebãt illud, quid agam? quod tamen & eſt in antiquis libris, & agnoſcitur à Donato, & ad uerſum neceſſarium eſt.*

M. ANTONII MVRETI IN PHORMIONEM TERENTII ARGVMENTVM.

CHREMES *& Demipho fratres Athenienſes erant. Chremes Athenis uxorem diuitem, ac bene dotatam duxerat Nauſiſtratam: et ex ea ſuſceperat filium Phædriam. habebat Nauſiſtrata, præter ceteras opes, opima prædia in Lemno. eò igitur Chremes quotannis, ad ea locanda, capiendoſq; fructus, commeabat. dum illic reſidet, pauperculæ cuiuſdam mulieris amore correptus, eam quoque ducit uxorem, & ex ea ſuſcipit filiam Phanium: ac, ne res emanaret, commutato nomine, Stilphontem ſe Lemni uocari iubet. detrahebat autem è fructibus prædiorum uxoris Athenienſis, quantum ſatis eſſet ad illam alteram una cum filia nutriendam: deinde Athenas reuerſus, aut calamitatem,*

mitatem, aut uilitatem, aut tale aliquid cauſabatur. Erat Demiphoni filius Antipho. Cum igitur Phanium quindecim iam haberet annos; conueniunt inter ſe Chremes & Demipho, ut Chremes quidem & Lemniam uxorem, & Phanium Athenas clanculum adduceret; Demipho uero Phanium filio ſuo uxorem daret. eius rei cauſa proficiſcitur in Lemnum Chremes. eodem tempore accidit, ut Demiphoni quoque iter eſſet in Ciliciam. abeuntes ambo, Getæ (is Demiphonis ſeruus erat) filios committunt ſuos. profectis ſenibus, Phædria ſe ſtatim cithariſtriæ cuiuſdam amore implicat. Sed hoc erat incommodi, quod, qui à lenone amaret, quod daret, nihil habebat. interea uxor è Lemno, quæ, propter paupertatem, uiri diutius forte, quàm ſolebat, morantis aduentum expectare non poſſet, conſcenſa naui, Athenas una cum filia, & nutrice ipſius uenit. quærunt Stilphonē. fruſtra. Athenis, qui quenquam eo nomine noſſet, reperiebatur nemo. ibi mater (tanta eam ægritudo ceperat) moritur. ei funus una cum nutrice procurantem Phanium cū aſpexiſſet Antipho, ſubito amore illius exarſit. uenit ad nutricē poſtridie, ut eius ſibi copiam faceret, obſecrans. illa ſe, niſi puellam uxorem duceret, facturam negat. illi, cum & quiduis facere cuperet, & patrem abſentem uereretur, paraſitus Phormio hoc conſilium dedit. lex erat Athenis, ut orbas puellas, qui eis genere proximi eſſent, ducere; aut, ſi id nollent, dotem eis dare cogerentur. ego, inquit paraſitus, ſimulabo, me patri uirginis amicum fuiſſe, ideoq; cauſam illius ſuſcipere: uocabo te in iudicium, tanquam illius cognatū, tecumq;

lege

lege agam, ut eam ducas. tu ita te defendes, ut mihi facilem uictoriam præbeas: ita condemnabere. ſic fiet, ut et tu potiaris tua, et patre reuerſo, paratam excuſationem habeas. ita fiunt omnia, ut paraſitus ſuaſerat. confectis iam nuptijs, eodem die ambo redeũt ſenes. turbari uterque. ille, quòd filius indotatam uxorem ſe abſente duxiſſet: hic, quod uereretur, ne, erepta ſibi hac collocandæ filiæ occaſione, tota res fieret palam. eo ipſo die, leno, cithariſtriæ, quam Phædria amabat, dominus, niſi ſibi pro ea triginta minæ darentur, uenditurum ſe eam, minitabatur. ad eas conficiendas hanc fallaciam Geta confingit: ait ſenibus, ſe cum Phormione collocutum: Phormionem uero, ſi ſibi dotis triginta minæ darentur, paratum eam uxorem accipere, quam duxiſſet Antipho. eam pecuniam Demipho à Chremete ſumptã numerat Phormioni. is eam Phædriæ; Phædria lenoni pro amica tradit. cum hæc iam confecta eſſent, agnoſcitur Phanium. ibi uero ſenes gaudere, quòd, quas nuptias ipſi facere moliebantur, eæ ipſis abſentibus, atque inſcientibus factæ eſſent. ſed dolebãt, ſibi periſſe triginta minas. eas dum à Phormione, primo blanditijs, poſtea etiam per uim eripere conantur: Phormio, qui iam de duabus Chremetis uxoribus, deq; tota re intellexerat, inclamat Nauſiſtratam, eiq; aperit omnia. Illa, cum aliquandiu de uiro conqueſta eſſet, tandem placatur, filijq; ipſius iudicio omnia ſe permiſſuram pollicetur.

ANNO-

Minu' multo audaciter, quàm lædit, læderet.] *Primum ab imperitis factum erat, ex audaciter, audacter: deinde interiecta particula, nũc, ad fulciendum uerſum. ego, quod in meo manu ſcripto libro perſpicue ſcriptum erat, id repoſui. aduerbium autem, audaciter, etiam à Cicerone uſurpatum fuiſſe, alibi docui ex Priſciano.*

Et ſi tibi res ſit cum eo lenone,] *Ita quidem aperte legit Donatus: ſed in omnibus tamen libris ueteribus, Quòd ſi tibi res ſit: quæ lectio nihilo, ut ego quidẽ arbitror, deterior eſt.*

Ita'ne tandẽ uxorẽ duxit Antipho iniuſſu meo?] *Alij omnes hic faciebant principium actus ſecundi: quàm inepte, nemo non uidet. neque enim ſcena remanet uacua. neque dubitandum, quin ibi ſit principium ſecundi actus, ubi à nobis conſtitutum eſt.*

Nã, ni ita eum exiſtimaſſem, nunquã tã graueis,
Ob hanc inimicitias caperẽ in uoſtram familiam,
Quam is aſpernatur nunc tam inliberaliter.] *In horum uerſuum ſecundo, particula, ob, ut uidetur, eſt extra uerſum. in eodem autem, noſtram, pro, uoſtram, alij ſcripſerant, putantes, id, quod ſequitur, Quam is aſpernatur, ad familiam referri. falſo. ad ipſam enim puellam refertur. neque uero ſe Phormio cognatum puellæ eſſe fingebat. uoſtram familiam, aperte legitur in antiquis.*

–nam tua
Præterierat iam ducendi ætas] *Ita emendaui ex ueteribus*

teribus libris; cum in alijs eſſet, ad ducendum.

Fieri miſerum, qui me dudum, ut dixti, adiurit comiter?] *Qui legebant, adiuuerit, non animaduertebant, uerſum* ὑπερκοίλιον *fieri. ut autem hic adiurit, pro adiuuerit, dictum eſt, ſic apud Ennium, adiuro, pro, adiuuero.*

O Tite, ſi quid ego adiuro, curam'ue leuaſſo.

Vbi uulgo perperam legitur, adiuto.

Nam hanc conditionem ſi cui tulero extraneo.] *Ita eſt in antiquis omnibus. at alij fecerant, extrario, quam uocem ego quidem latinam non puto.*

Huic mandes, qui te ad ſcopulum è tranquillo inferat.] *Nihil addidi, nihil detraxi, nihil immutaui: ſed, quod in meo uetere libro erat, quia ſine ulla dubitatione uerum putabam, quàm potui, fideliſſime expreſſi.*

Interea amici, quod polliciti ſunt, dabunt.] *Hunc quoque locum è meo illo libro emendaui: cum in alios omnes, è gloſſemate aliquo, irrepſiſſet uox, argentum: quæ ita deformabat uerſum, ut ualde mirer, ne Gouea num quidem eam ſuſtuliſſe.*

-curialis uernula eſt, qui me uocat.] *Hic mihi auxilio fuit uetus Venetus: nã in ceteris omnibus hæ omnes uoces deſiderabantur.*

Sed hinc concedam in angiportum hunc proximum.] *Ita legendum eſſe, admonet Priſcianus. et ita legitur in meo manuſcripto, & in uno Antonianorum.*

Heus, quanta hæc mea paupertas eſt, tamen] *ita legendus eſt hic locus ex libro Petri Bembi, & ex libro*

bro Bernardini Lauredani.

In ius? enimuero ſi porro eſſe odioſi pergitis,] *Quid de illo, in ius, faciam, neſcio. nam & uerſum pe de uno, quàm par eſt, longiorem facit: & tamen neque repetitio illa inuenuſta eſt, & legitur in omnibus antiquis libris.*

Vel oculum exculpe.eſt,ubi uos ulciſcar probe] *Ita emendat Bembus. in omnibus tamen antiquis reperio, ut in impreſſis, –eſt, ubi uos ulciſcar, locus.*

Qui nominat me?] *Ita eſt in libro Lauredani, & in duobus Antonianis, melius, & magis ad antiquorum conſuetudinem, quàm, ut in alijs, Quis.*

–quid nunc obticuiſti?] *In meo, & in uno Antonianorum, pro, obticuiſti, legitur, obſtupuiſti.*

Exequias Chremeti, quibus eſt commodum ire, hem tempus eſt.] *Ita erat in duobus Antonianis. in alijs, iam tempus eſt: ſed hoc uerſus ratio repudiat.*

Singillatim, qualis in iſtum fuerim?] *Ita correxi è meo libro, & ex illo Lauredani. nam in alijs erat, qualis in hunc fuerim: neque ita lepide, & contra rationem metri. Sigillatim, autem pro, ſingillatim, qui dicunt, errant.*

M. ANTONII

M. ANTONII MVRETI

IN HECYRAM TERENTII

ARGVMENTVM.

PAMPHILVS, Phidippi è Soſtrata uxore filius, Bacchidem meretricem deperibat. is cum aliquando noctu ad eam temulentus iret, in Philumenam, Lachetis, & Myrrhinæ filiam, incidit, eamq́; in uia per uim compreſſit: atque ita effugit, ut neque ipſe eam, neque puella ipſum cognoſcere potuerit. in illa autem lucta etiam annulum ei detraxit, eumq́; Bacchidi dono dedit. paulo poſt pater eum, tum ut à meretricio amore auerteret, tũ ut præſidium ſuæ ſenectuti pararet, ad uxorem ducendam perpulit. contigit, ut ea ipſa uxor ei daretur, quam ipſe conſtuprauerat: gaudente admodum puellæ matre, quæ, quia ſola conſcia erat filiã è ſtupro grauidam eſſe, quamprimum eam collocare properabat: ut, ſi forte poſt aliquot menſes pareret, nuptijs, quemadmodum ſæpe fit, obtegeretur ſtuprum. cecidit res longe aliter, ac putabatur. etenim Pamphilus, qui inuitiſſimus adieciſſet animum ad rem uxoriam, quiq́; auellere ſe derepente à Bacchidis amore non poſſet, ita dormijt cum uxore, ut eam ne attigerit quidem. Bacchis, quòd, ea uiua nunquam ſe uxorem ducturum, ſæpe ei promiſerat Pamphilus, non nullam ſibi ab eo factam iniuriam putás, multo ei minus, quàm ſolebat, placida & obſequens eſſe cœpit. eo factum eſt, ut Pamphilus ei ſe paulatim

ſubduxerit

ſubduxerit, quamq; prius ſpernebat uxorem, eius mirificum quendam amorem animo conceperit . interea quiddam accidit, ut iter Pamphilo in Imbrum eſſet . profecto eo, Philumena, quæ intumeſcere ſibi uterum ſentiret, cum aliorum, tum ſocrus in primis ſuæ conſpectum refugiebat : tandem cum in eo eſſet, ut celare uix poſſe amplius uideretur, ſumpta occaſione, per ſacrificandi ſpeciem, ad matrē ſe, unam omnium rerum conſciam, confert . poſt dies compluſculos mittit Soſtrata, qui eam accerſerent. reſpondetur, ægrotam eſſe. it, ut eam ſaltem uiſeret. nō admittitur . Phidippus accuſare uxorem, & dicere, hæc omnia illius culpa contingere. illa contra excuſare ſe, & culpam deprecari: nullius ſe rei conſciam eſſe, cur ſua conſuetudo nurui odioſa eſſe debeat. interea redit Pamphilus . atque ita ſors tulit, ut quo die ipſe Athenas appulit, eo ipſo, Philumena partu leuaretur . cum igitur, uidendi cupidus, (ægrotare enim acceperat, & ita amabat, ut qui uehementiſſime) ſubito ad eam ingreſſus eſſet, peperiſſe deprehendit. ibi eum Myrrhina exeuntem proſecuta, lacrumans, obteſtari cœpit, quando ea res nihil ipſi nocitura eſſet; ne reciperet quidem uxorem, ſi ita uideretur: ſed tamen ne famam illius proderet. ita ſe facturum recipit . cum igitur neque uellet uxorem recipere, neque rurſum ueram afferret cauſam: ſuſpicati ſunt ſenes, eum, Bacchidis adhuc amore impeditum, ea de cauſa ab uxore abhorrere . accerſitā itaque Bacchidem obiurgat Phidippus, ea, cū ſe illi purgaſſet, iubetur ad mulieres ingredi, & eis quoque

illam ſuſpicionem adimere. ingreditur, annulum habens in digito, quem olim Philumenæ ereptum, ſibi dederat Pamphilus. is annulus effecit, ut, uitiatam eſſe ab ipſo Pamphilo Philumenam, cognoſceretur. Lætus Pamphilus & uxorem & filium recipit.

ANNOTATIONES.

Ita me di bene ament, haud propterea te rogo, ut] *Ita reperio in omnibus antiquis libris. Donatus tamen legit, amabunt: quod ſi recipias, aut delenda erit uox, te, aut non conſtabit uerſus.*

Aedepol næ nos æque ſumus omnes inuiſæ uiris.] *Duas uoces, inique, &, omnino, quæ in aliis erant, eo ſuſtuli, quòd neque erat in ullo uetere libro, & corrumpebant uerſum. huic autem querelæ, qua utitur Soſtrata, affinis eſt illa Creuſæ apud Euripidem Ione:*

τὰ γὰρ γυναικῶν δυσχερῆ πρὸς ἄρσενας,
κἀν ταῖς κακαῖσιν αἱ ἀγαθαὶ μεμιγμέναι,
μισούμεθ'. οὕτω δυσχερεῖς πεφύκαμεν.

Quid ais? an uenit Pamphilus? uenit. diis gratiam habeo.] *ita emendaui ex uno Antonianorum. nam, quomodo erat in ceteris, diis habeo gratias, uerſus efficiebatur acatalecticus, quem catalecticũ eſſe, ut ceteros, multo ueriſimilius eſt.*

Omnibu' nobis ut res dant ſeſe, ita magni atque humiles ſumus.] *Eandem nimirum habent ſententiam uerſus illi, quos pronũciat Vlyſſes* Ὀδυσ. σ. *etſi eos,*

qui

qui philoſophantur, aliò trahunt.

τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Quod faciundum fortaſſe ſit poſtidea, hoc nunc ſi feceris.] *Ita eſt in quibuſdam ueterum. alij, ignoratione antiquæ uocis, fecere, poſt, idem.*

Iam ætate ea ſum, ut non ſiet peccato mihi ignoſci æquom.] *Mihi peccato, id eſt, mihi, ſi quid peccauerim. nam ut iuratus eſt, qui iurauit, ita peccatus, hoc quidem loco, qui peccauit, id eſt, ὁ ἁμαρτηκώς. ſimiliter locutus eſt Quintilianus libro.* VI. *Qui uero iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi poſſet perducere, quo dicto, flendum, & iraſcendum eſſet, rarius fuit. ibi enim, quo dicto, ualet, οὗ λέξαντος.*

\- equidem plus hodie boni
Feci imprudens, quàm ſciens, ante hunc diem unquam.] *Sententia Plautina ex Captiuis:*

- ſæpe iam in multis locis
Plus inſciens quis fecit, quàm ſciens, boni.

M. ANTONII MVRETI DE METRIS TERENTIANIS.

TERENTII *uerſus duorũ generum ſunt; iambici, & trochaici. neque autem iambus in trochaicũ, neque trochæus in iambicum admittitur: Iambicus initio fiebat e ſolis iambis, ut,*

Quid hoc noui eſt? quid ira nunciat deum?

& apud Terentium*; ſi modo ita legendum eſt,*

Amantium iræ, amoris integratio eſt.

Terentianus *ait, eos in tragœdijs, propter nimiam ipſorum leuitatem culpari. ego tamen* Græcos *poetas ſæpe admodum uſos reperio. ut* Sophoclem*,*

πάλαι κυνηγετοῦντα, καὶ μετρούμενον.
ἔτ᾽ ἔργον ἐστὶν, ἐννέπειν δ᾽ ὄχυ χρόνον.
ὅτ᾽ ἄλλοτ᾽ ἄλλον, ἐμπιτνοῦν, στρατηλάταις.

& Aeſchylum*:*

ἐγὼ δ᾽ ἀτολμός εἰμι συγγενῆ θεόν.
ἅπας δὲ τραχὺς ὅστις ἂν νέον κρατῇ.

& Euripidem*:*

ἐκεῖθέν εἰμι. παῖς ἔτ᾽ οὖσ᾽ ἀπωλόμην.
ὄλωλεν, ὡς ὄλωλε τοῖσιν εἰδόσιν.

Poſtea *admiſſus eſt alternis ſpondeus, & omnes pedes, qui illi temporibus ſunt æquales: in quibus eſt & proceleumaticus. tribrachys etiam, quòd iambo temporibus par eſt, recipitur. creticus, quamuis uno tempore longior, tamen ipſe quoque receptus eſt.* Iam-

bici

bici integri, id eſt, ἀκαταληκτικοῦ, ſemper ultimus pes eſt iambus. nam claudi uerſus, id eſt σκάζοντες, an in Plauto ſint, alio loco uiderimus: in Terentio quidem non ſunt. ne in Græcis quidem aut comicis aut tragicis uſquam: itaque qui locum illum ex Aeſchylo ita ſcripſerunt,

ἵν' οὔτε φωνὴν, οὔτέ του βροτῶν μορφὴν,

& illum, & alios plurimos, dum corrigere uolunt, deprauarunt. recte enim erat in Aldinis:

ἵν' οὔτε φωνὴν, οὔτέ του μορφὴν βροτῶν.

Vltimus igitur ſemper iambus eſt. ceteris locis magna libertas: non tantum enim iambus, & tribrachys, uerum & ſpondeus, & omnes ſpondeo temporibus pares quolibet alio loco, à latinis quidem comicis, tragicisq; ueteribus, ſine ullo diſcrimine ponuntur. creticum & proceleumaticum raro quidem, ſed non nunquam tamē inuenias. iambicorum autem hæc fere diſcrimina ſunt. dimeter catalecticus:

Date. mox ego huc reuertar.

dimeter acatalecticus:

Verebar, quorſum euaderet.

trimeter acatalecticus:

Poeta cum primum animū ad ſcribēdum appulit.

tetrameter, ſiue quadratus catalecticus:

Sati' pol proterue me Syri promiſſa huc induxerunt.

tetrameter, ſiue quadratus acatalecticus:

Nihil eſt triūpho, ſi licet me latere tecto abſcedere.

tetrameter, ſiue quadratus hypercatalecticus:

Atque eius amicam ſubagitare. uel heri in uino

quàm

quàm immodeſtus. qui pentametros iambicos faciũt, nugantur. itaque hic quoque locus in Aeſchylo deprauatus:

θνητοῖσι κλέψας ὤπασεν, τοῖασδ᾽

erat enim recte in Aldinis:

θνητοῖσι κλέψας ὤπασεν, τοιᾶσ δέ τοι.

Trochaicorum apud Terentium hæc fere ratio. trocheus quolibet loco ponitur: ut in iambico iãbus. præter iambum, proceleumaticum, creticum admittuntur iidem omnes pedes, qui in iambicum. trochaicis autem utitur fere octonariis, ſiue quadratis catalecticis:

Quicquid ego huius feci, tibi proſpexi, & ſtultitiæ tuæ.
Vbi te uidi animo eſſe omiſſo, & ſuauia in præſentia
Quæ eſſent, prima habere, neque proſpicere in longitudinem,
Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut hæc poſſes perdere.

interdum autem apud hunc poetam ultima præcedentis uerſus ſyllaba principium eſt inſequentis. atque ita de Terentii uerſibus breuiter à nobis diſputatũ ſit.

FINIS.

Vbicunque in his libris, iſthic, iſthuc, & ſimilia ſcripta ſunt, delenda eſt aſpirationis nota.

REGISTRVM.

a b c d e.

Omnes ſunt quaterniones, præter e, qui eſt duernio.

VENETIIS, M. D. LV.

APVD PAVLVM MANVTIVM

ALDI F.

Hyacinthus Gilius Romanus
Dominus

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE